

Aegean Working Papers in Ethnographic Linguistics

Vol 3 (2021)

Ειδικό τεύχος: Γλώσσα, πανδημία, γλωσσολογία

AWPEL (3) 2021

ΕΙΔΙΚΟ ΤΕΥΧΟΣ

Γλώσσα, πανδημία, γλωσσολογία

Publish-as-you-go*

*Αυτό το τεύχος εκδίδεται με τη μορφή publish-as-you-go. Δηλαδή τα κείμενα δημοσιεύονται σταδιακά, με τη σειρά που ολοκληρώνονται. Όταν ολοκληρωθεί αυτή η διαδικασία, θα αναρτηθούν τα τελικά περιεχόμενα και η εισαγωγή.

AWPEL Vol. 3 2021

Cover

ISSN 2858-2801

Γλώσσα, κρίση και δημόσιος λόγος

Κώστας Κανάκης

Copyright © 2022

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

To cite this article:

Κανάκης Κ. (2022). Γλώσσα, κρίση και δημόσιος λόγος: Γλωσσικό τοπίο, πανδημία και χρονοτόπος. *Aegean Working Papers in Ethnographic Linguistics*, 3, 314–350. Retrieved from <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/awpel/article/view/30655>

Γλώσσα, κρίση και δημόσιος λόγος: Γλωσσικό τοπίο, πανδημία και χρονοτόπος

Κώστας Κανάκης

Πανεπιστήμιο Αιγαίου
c.canakis@sa.aegean.gr

Περίληψη

Αυτό το κείμενο εξετάζει τις ποικίλες μορφές γλωσσικής σήμανσης στον δημόσιο χώρο κατά την περίοδο της πανδημίας του κορονοϊού, οι οποίες υποστηρίζω ότι λειτουργούν ως χρονοτοπικοί ενδείκτες. Κατά τη συγκεκριμένη περίοδο, γλωσσικά και σημειωτικά δηλούμενοι περιορισμοί και απαγορεύσεις, ανάλογοι με αυτούς που διακινούνται μαζικότερα από τα ΜΜΕ και τα ΜΚΔ, στίκνουν τον χώρο μέσω της συστηματικής αναπαραγωγής τους. Παράλληλα, ενώ η χωρική τοποθέτηση των σημείων του γλωσσικού τοπίου θεωρείται κρίσιμο στοιχείο που συμβάλλει τόσο στη σημασία των ίδιων όσο και την εννοιολόγηση του χώρου όπου απαντούν, η άνωθεν επιβεβλημένη σήμανση της «εποχής του κορονοϊού» λειτουργεί ομογενοποιητικά, αμβλύνοντας τις χωρικές ιδιαιτερότητες. Σε αυτό το κείμενο, επανεξετάζω την έννοια του χρονοτόπου στο πλαίσιο της πανδημίας και υποστηρίζω ότι, ακόμη και στην παρούσα συνθήκη ως «κατάσταση εξαίρεσης», η δυναμικότητα και η υλικότητα των σημείων του γλωσσικού τοπίου συνεχίζουν να παίζουν καίριο ρόλο στην κατασκευή του χώρου ως τόπου.

1. Εισαγωγή

Από τις αρχές του 2020 έως και τη στιγμή που γράφεται αυτό το κείμενο, εμφανίστηκαν ποικίλες μορφές γλωσσικής και ευρύτερα σημειωτικής σήμανσης στον δημόσιο χώρο που λειτουργούν ως χρονοτοπικοί ενδείκτες της εποχής του κορονοϊού. Δεδομένου ότι το γλωσσικό τοπίο (εφεξής ΓΤ) αποτελεί αναπόσπαστο μέρος του δημόσιου λόγου, τα σημεία του ΓΤ συνομιλούν συστηματικά με Λόγους (discourses) σε ευρύτερη κυκλοφορία και τους αναπαράγουν αλλά και τους ασκούν κριτική. Κατά τη συγκεκριμένη περίοδο, ωστόσο, γλωσσικά και σημειωτικά δηλούμενοι περιορισμοί και απαγορεύσεις, ανάλογοι με αυτούς που διακινούνται μαζικότερα από τα ΜΜΕ και τα ΜΚΔ, στίκνουν τον χώρο μέσω της συστηματικής και ταχύτατης αναπαραγωγής τους, γεγονός που κάνει τον όποιο κριτικό σχολιασμό τους στο ΓΤ να ωχριά. Αυτό είναι αποτέλεσμα της επιβεβλημένης υγειονομικής σήμανσης σε δημόσιους χώρους, όπως καταστήματα και μέσα μαζικής ταφοράς (MMM), γεγονός που ξαναφέρνει στο προσκήνιο τη θεωρητική έννοια της

σήμανσης «από τα πάνω προς τα κάτω» (Ben-Rafael κ.ά. 2006: 10) σε ένα πλαίσιο που την προάγει και την αιτιολογεί ως «κατάσταση εξαίρεσης».

Παρότι η χωρική τοποθέτηση των σημείων του ΓΤ αποτελεί βασική συνισταμένη της συμβολικής κατασκευής του χώρου, ως στοιχείο που συμβάλλει τόσο στη σημασία των ίδιων των σημείων όσο και στην νοηματοδότηση του χώρου όπου απαντούν (βλ. Scollon & colon 2003), η παρούσα συνθήκη, φαινομενικά τουλάχιστον, ελαχιστοποιεί τη σημασία του τόπου στην έννοια του χρονοτόπου. Ο χρόνος χαρακτηρίζεται σχεδόν αναντίρρητα ως «εποχή της πανδημίας/του κορονοϊού», ενώ η επιβεβλημένη σήμανση για τα μέτρα προστασίας –αλλά και τις αναγκαίες αναπροσαρμογές που συνεπάγονται οι απαγορεύσεις για τις καθημερινές μας συναλλαγές– προτάσσονται και λειτουργούν ομογενοποιητικά αμβλύνοντας τις χωρικές ιδιαιτερότητες με τις οποίες ασχολείται πρωτίστως η έρευνα του ΓΤ.

Η πανδημία ως κατάσταση εξαίρεσης (πρβλ. Rittgerodt 2020) προσφέρεται για μια επανεξέταση της έννοιας του χρονοτόπου, η οποία, υπό μία έννοια, μοιάζει να ανάγεται σε απλό χρόνο (δηλαδή, στο πιο αφηρημένο και αμφισβητήσιμο από τα δύο συνδυαστικά της) στην παρούσα συνθήκη. Ωστόσο, όπως θα δούμε, η δυναμικότητα και η υλικότητα των σημείων του ΓΤ θέτουν περιορισμούς σε αυτή την αναγωγή, ακόμη και στη συγκεκριμένη περίπτωση άνωθεν επιβεβλημένης ομογενοποίησης της σήμανσης στον δημόσιο χώρο. Παράλληλα, ακόμη και μια πρώτη ματιά σε σημεία του ΓΤ που σχολιάζουν τα ίδια τα μέτρα από ποικίλες σκοπιές ή αποτελούν εύλογη συνέπειά τους, μας δείχνει ότι η ιδιαιτερότητα του τόπου όπου τοποθετούνται τα διάφορα σχετικά μηνύματα συνεχίζει να ενδεικνύεται και να διαμορφώνει το ΓΤ, ακόμη κι όταν ο τόπος περνά φαινομενικά σε δεύτερη μοίρα (ενώ ο ίδιος ο χρόνος αναφέρεται γενικευτικά και μονολιθικά ως «η εποχή της πανδημίας/του κορονοϊού»).

Στην δεύτερη ενότητα αυτού του κειμένου παρουσιάζω τις θεωρητικές βάσεις της μελέτης του ΓΤ από κοινωνιογλωσσολογική σκοπιά και στην τρίτη ενότητα αναφέρομαι στο ΓΤ της πανδημίας σε σχέση με την έννοια του χρονοτόπου και της ενδεικτικότητας, υποστηρίζοντας ότι βρίσκονται σε άμεση συνάρτηση με την συλλογική/κοινωνική νόηση. Στην τέταρτη και κύρια ενότητα παρουσιάζω και αναλύω μέρος των δεδομένων που συνέλεξα σε διάφορες περιοχές κατά την περίοδο 2020-2022 (μια επιλογή ανάμεσα σε πολλές εκατοντάδες φωτογραφίες) ακολουθώντας μια περιπατητική-εθνογραφική μεθοδολογία (πρβλ. Stroud & Jegels 2014· Zhu 2021) σε χώρους όπου κινούμαι στην καθημερινότητά μου. Ενώ εστιάζω κυρίως σε σήμανση που αφορά τους περιορισμούς λόγω του κορονοϊού (4.3.1-4.3.3), εξετάζω επίσης, ενδεικτικά, τόσο σημεία που σχολιάζουν τα μέτρα όσο και σημεία που μπορούν να θεωρηθούν παρεπόμενα της υγειονομικής κρίσης (4.3.4). Το κείμενο ολοκληρώνεται με γενικές παρατηρήσεις και ερωτήματα για τις συνέπειες της πανδημίας στο ΓΤ, ενώ τα συμπεράσματα συνδέονται με τον προβληματισμό για την χρονοτοπική εξέτασή του στην παρούσα συγκυρία.

2. Γλωσσικό τοπίο: Θεωρητικές βάσεις και σύγχρονη κοινωνιογλωσσολογική πρακτική

Η μελέτη του ΓΤ είναι ο κλάδος της κοινωνιογλωσσολογίας που έχει ως αντικείμενό του τη μελέτη της (γραπτής¹ συνήθως) γλώσσας στον δημόσιο χώρο. Παρότι η έρευνα του ΓΤ συνδέθηκε ιστορικά με τη μελέτη της διγλωσσίας και της πολυγλωσσίας σε συγκεκριμένες κοινότητες, με ιδιαίτερη εστίαση στη γλωσσική ποικιλότητα και την εθνογλωσσική βιωσιμότητα (Landry & Bourhis 1997), πιο πρόσφατα έχει υπάρξει σαφής στροφή σε περισσότερο πειραματικές προσεγγίσεις που προκρίνουν τη συμβολική σημασία των γραπτών μηνυμάτων σε σχέση με τους ευρύτερους Λόγους (discourses) που παράγονται και αναπαράγονται σε μία κοινότητα και αφορούν τοπικές ιεραρχίες (πρβλ. Blommaert 2013· Canakis 2016, 2017, 2018, 2021· Χριστουλάκη 2017· Shohamy 2019). Αυτό το «δεύτερο κύμα» του ΓΤ —το οποίο συμπίπτει χρονικά με το «τρίτο κύμα» της κοινωνιογλωσσολογικής έρευνας της ποικιλότητας (Eckert 2008, 2012, 2018 και Soukup 2018 για κριτική)— μελετά το δυναμικό *σημειωτικό τοπίο* (Jaworski & Thurlow 2010), βασίζεται στην εθνογραφική διερεύνησή του (Blommaert 2013· Blommaert & Maly 2014) και εμφορείται από την έννοια της *υπερποικιλότητας* (Blommaert & Rampton 2011) που θεωρείται ότι περιγράφει καταλληλότερα το βαθμό της παρατηρούμενης γλωσσικής ποικιλότητας την εποχή της παγκοσμιοποίησης. Παράλληλα, η έρευνα στρέφεται επίσης στη μελέτη του σημειωτικού τοπίου μέσω αφηγημάτων της ενσώματα βιωμένης εμπειρίας των δρώντων υποκειμένων και στον ρόλο της επιτελεστικότητας του λόγου αλλά και του σώματος στη διαδικασία ανασηματοδότησης του χώρου (βλ., ενδεικτικά, Kasanga 2014· Kitis & Milani 2015· Stroud 2016· Goutsos & Polymeneas 2016· Martín Rojo 2014, 2016). Όπως το θέτουν οι Peck κ.ά. (2019: xv), η μελέτη του ΓΤ φέρνει πλέον στο προσκήνιο τον άνθρωπο, ενώ η μελέτη της πολυτροπικότητας δεν περιορίζεται στην όραση (βλ. Pütz & Mundt 2019). Σε αντίθεση με το «πρώτο κύμα», όπου κυριάρχησαν οι δοκιμασμένες ποσοτικές μέθοδοι της παραδοσιακής κοινωνιολογίας της γλώσσας (π.χ. Gorter 2006· Ben-Rafael 2009), το «δεύτερο κύμα» εκκινεί από την υπερποικιλότητα ως διαπιστώσιμο γεγονός και προϋποθέτει εθνογραφική προσέγγιση του λόγου που παράγεται στον δημόσιο χώρο.

Ωστόσο, η σχετική έρευνα διακρίνει πλέον τρία κύματα στη μελέτη του ΓΤ. Σύμφωνα με την Carr (2017: 248), το πρώτο κύμα χαρακτηρίζεται από ποσοτική μεθοδολογία, το δεύτερο από ποιοτικές μελέτες και μια εθνογραφική στροφή καθώς και σημειωτικές αναλύσεις, ενώ το τρίτο χρησιμοποιεί μεικτή μεθοδολογία καθώς και προσεγγίσεις τριγωνισμού. Οι Bolton et al. (2020: 285) επισημαίνουν ότι το τρίτο κύμα συνδέεται με τον πολιτικό προσανατολισμό των πρόσφατων μελετών, π.χ. την πολιτική των συγκρούσεων, του αποκλεισμού και της διαμαρτυρίας (βλ., π.χ., τον συλλογικό τόμο των Rubdy & Ben Said 2015). Από την άλλη πλευρά, οι Blackwood κ.ά. (2016: xvii) αναγνωρίζουν τη συμμετοχική/συσχετιστική οπτική των ποιοτικών μελετών ως μια τρίτη επιστημολογική παράδοση στη μελέτη του ΓΤ, η οποία φωτίζει «την κατασκευή, τη διαχείριση και τη διεκδίκηση ταυτοτήτων στον δημόσιο χώρο». Από τα παραπάνω γίνεται σαφές ότι ακόμη η έρευνα βρίσκεται στο μεταίχμιο δεύτερου και τρίτου κύματος,

¹ Βλ. όμως και Spolsky (2020), ο οποίος υπενθυμίζει ότι στην πρώιμη έρευνα, το ΓΤ σήμαινε όχι μόνο γραφή αλλά και προφορικό λόγο.

εφόσον πολλά από τα χαρακτηριστικά που αποδίδονται στο τρίτο κύμα εφαρμόζονται ήδη στο δεύτερο (το οποίο άλλωστε μετρά λίγο περισσότερο από μία δεκαετία).

Η έννοια του *χρονοτόπου* (*chronotope*) ανάγεται στο έργο του Bakhtin (1981) για την οργάνωση και τη σημασία της συνάρτησης τόπου και χρόνου στο μυθιστόρημα. Ξανάρχεται ωστόσο δυναμικά στο προσκήνιο στο δεύτερο, κατ' εξοχήν εθνογραφικό, κύμα έρευνας του ΓΤ ως αναπόσπαστο μέρος των ευρύτερων, πυκνών συμφραζομένων (βλ., ενδεικτικά, Blommaert 2015, 2017· Blommaert & De Fina 2015), στο πλαίσιο μιας «σύνθετης κοινωνιογλωσσολογίας» (*complex sociolinguistics*, βλ. Blommaert 2013) ευαίσθητης στην ιστορικότητα των Λόγων και τις ιδιαιτερότητες του εκάστοτε τόπου.

Στην έρευνά μου, προσεγγίζω το ΓΤ ως αρένα όπου εγγράφεται δυναμικά η παρουσία συγκεκριμένων ομάδων και των διακυβευμάτων τους –τόσο από τις ίδιες όσο και από τρίτους. Εστιάζοντας σε δεδομένα που συλλέγονται στο πλαίσιο επιτόπιας έρευνας, επιχειρώ τη σύνθεση των διάφορων φωνών που συμβάλλουν στη δημιουργία μεταβαλλόμενων ενδεικτικών σχέσεων ανάμεσα στον χώρο, τον τόπο και τον χρόνο, τις γλώσσες και την εμπρόθετη ανθρώπινη δράση. Στόχος μου είναι η ανάδειξη της σημασίας των χρονοτόπων στην έρευνα του ΓΤ με εθνογραφικό παράδειγμα τη σταδιακή μεταβολή των ΓΤ συγκεκριμένων περιοχών της Ελλάδας (Canakis 2017) και των Βαλκανίων (Canakis & Kersten-Rejanić 2016; Canakis 2016, 2018). Στην περίπτωση της Μυτιλήνης δε, του ερευνητικού πεδίου μου τα τελευταία χρόνια, ένας στόχος είναι και η ανάδειξη της μετάβασης από ένα ημιαστικό σε ένα διεθνοποιημένο ΓΤ στον απόηχο της ανθρωπιστικής κρίσης (Canakis 2021). Η παρούσα έρευνα εντάσσεται σε αυτό το ευρύτερο πλαίσιο και εστιάζει στις ποικίλες μορφές γλωσσικής σήμανσης στον δημόσιο χώρο κατά την περίοδο της πανδημίας του κορονοϊού.

3. Το γλωσσικό τοπίο της πανδημίας: Χρονοτόποι, ενδεικτικότητα και κοινωνική νόηση

Η εποχή της «πανδημίας» εγγράφεται στο ευρύτερο πλαίσιο της (υπερ)δεκαετούς παγκόσμιας οικονομικής και κοινωνικής κρίσης που ακολούθησε το κατρακύλισμα των χρηματιστηρίων το 2007-2008 και την κατάρρευση της ελληνικής οικονομίας λίγο αργότερα. Σε αυτό το πλαίσιο, η κρίση γίνεται αντιληπτή τόσο ως περίοδος αστάθειας όσο και ως εποχή κατά την οποία διακυβεύονται κεκτημένα, φαινομενικά τουλάχιστον, τόσο διαφορετικά μεταξύ τους όσο το δικαίωμα να διαχειρίζεται κανείς αυτοβούλως τα οικονομικά του, τα «του οίκου του» (με ένα άλμα λογικής από το φαντασιακό έθνος στην πυρηνική οικογένεια), ή/και να κυκλοφορεί ελεύθερα στον δημόσιο χώρο χωρίς να λογοδοτεί. Ήδη πριν την πανδημία ως υγειονομική κρίση, αυτό είχε ως αποτέλεσμα τη συντηρητικοποίηση της κοινωνίας. Πλήθος Λόγων σε ευρεία κυκλοφορία από το 2009 και μετά μπορούν εύλογα να τοποθετηθούν σε αυτό το πλαίσιο (βλ. Canakis 2017, 2018).

Παράλληλα το ΓΤ ως η γραπτή –κυρίως– γλώσσα στον δημόσιο χώρο συνδυάζεται με άλλους πολυτροπικούς σημειωτικούς πόρους (Jaworski & Thurlow 2010) όπως είναι οι (τυποποιημένες ή μη) εικόνες αλλά και το ίδιο το προφίλ των χώρων στους οποίους βρίσκουμε γραπτά μηνύματα κάθε είδους (π.χ. οδική σήμανση, διαφημίσεις, ενυπόγραφα και ανυπόγραφα πολιτικά μηνύματα και ακτιβιστικά σλόγκαν ή/και γκραφίτι), χώρων που είναι συχνά συνυφασμένοι με διακριτές κοινωνικές δραστηριότητες. Αυτό το σημειωτικό αμάλγαμα γίνεται μια αρένα διαπραγμάτευσης

ποικίλων στάσεων προς τα θέματα της επικαιρότητας αλλά ενδεικνύει και χρονοτόπους (Canakis 2021).

Οι ανακοινώσεις για τα μέτρα πρόληψης της διασποράς του κορονοϊού και την προστασίας της δημόσιας υγείας είναι ο χαρακτηριστικότερος ενδείκτης της «εποχής της πανδημίας» όπου και αν εγγράφεται (βλ. και Jaworski & Wei 2021): ο χρόνος δηλώνεται από το ίδιο το μήνυμα (που δεν ήταν εκεί πριν και ενδεχομένως να μην είναι εκεί μετά), ο δε τόπος έχει να κάνει με το ίδιο το γεωγραφικό σημείο εγγραφής του μηνύματος (μαζί με τους συμβολισμούς που φέρει), ενώ ο συνδυασμός τους έχει αναπόφευκτα κοινωνική σημασία που προκύπτει από την ίδια την πρακτική της τοποθέτησης στον χώρο (emplacement, βλ. Scollon & Scollon 2003). Το δεύτερο κύμα μελέτης του ΓΤ (Jaworski & Thurlow 2010· Pennycook 2010, 2019· Blommaert 2013· Blommaert & Maly 2014· Blackwood κ.ά. 2016) έχει ασχοληθεί συστηματικά με αυτό το ζήτημα σε συνδυασμό με την παρατηρούμενη υπερποικιλότητα (superdiversity) στις κοινωνίες της ύστερης νεωτερικότητας (Blommaert & Rampton 2011· Blommaert 2010). Στην ελληνική περίπτωση, η σταδιακή μεταμόρφωση του Γκαζιού/Κεραμεικού (Canakis 2012) και της οδού Σταδίου (Canakis 2017) μετά το 2009, η πολυεπίπεδη εγγραφή του προσφυγικού/μεταναστευτικού στο ΓΤ της Μυτιλήνης μετά το 2015 (Canakis 2016, 2021, υπό έκδοση και Χριστουλάκη 2017), αλλά και οι Λόγοι και το ΓΤ της «εποχής της πανδημίας» αποτελούν παραδείγματα του πώς το ΓΤ *ενδεικνύει χρονοτόπους*.

Τα παραπάνω έχουν ευρύτερες συνέπειες, εφόσον η σχέση μεταξύ λόγου και κοινωνίας δεν είναι άμεση αλλά γνωσιακά διαμεσολαβημένη (van Dijk 1998, 2008, 2014). Τόσο οι Λόγοι που κυκλοφορούν για ζητήματα της επικαιρότητας όσο και άλλοι σημειωτικοί πόροι (π.χ. εικόνες) παγιώνονται και γίνονται αναπόσπαστο κομμάτι της κοινωνικής νόησης που από την μία μεριά μας επιτρέπει να αλληλοκατανοούμαστε με αστραπιαία ταχύτητα και από την άλλη ενέχεται σαφώς στη δημιουργία ανθεκτικών στερεοτύπων. Θεωρώ ότι η ενδεικτικότητα της γλώσσας και άλλων διαθέσιμων σημειωτικών πόρων είναι έννοια κλειδί σε αυτήν την πολύπλοκη διαδικασία που αφορά τη δημιουργία και την παγίωση (τόσο προφανών όσο και μη προφανών) συνδέσεων. Εξ ου και, δεδομένου χρόνου, δηλαδή παγίωσης, ο κορονοϊός και οι «προσφυγικές ροές» (βλ. Γαβριηλίδου σε αυτόν τον τόμο) μπορούν να εννοιοποιηθούν, μεταξύ άλλων, και ως «εθνικές απειλές» (Αρχάκης σε αυτόν τον τόμο), μέσω ιδεολογικά φορτισμένων μεταφορών, παρότι αναμφισβήτητα αφορούν ανθρώπους και καταστάσεις που υπερβαίνουν τα όρια του όποιου «έθνους».

Η σχέση λόγου και κοινωνίας αφορά την κοινωνική νόηση ως σύστημα συλλογικών στάσεων και πεποιθήσεων που δεν μπορεί παρά να βασίζονται –αν όχι σε κοινές, τότε τουλάχιστον– σε «προνομιακές» προσλήψεις και εννοιολογήσεις που αποτελούν την πρώτη ύλη των στερεοτύπων. Θεωρώ ότι η έμφαση που δίνει στην τοποθέτηση των γλωσσικών σημείων στον δημόσιο χώρο η έρευνα του ΓΤ αποτελεί ακόμη έναν επίπεδο διαμεσολάβησης στη σχέση λόγου και κοινωνίας, εφόσον ο χώρος αποτελεί φορέα συμβολικής κοινωνικής σημασίας, η οποία θα πρέπει να συνυπολογίζεται στην όποια έρευνα των σημείων του ΓΤ. Συνεπώς, το τι γράφεται βρίσκεται σε άρρηκτη σχέση με το πού γράφεται, ενώ αυτό που δεν γράφεται πρέπει επίσης να μας προβληματίζει ως απουσία (πρβλ. και Pütz & Mundt 2019).

4. Δεδομένα και ανάλυση του γλωσσικού και σημειωτικού τοπίου της πανδημίας

4.1 Γλωσσικές αναζητήσεις την εποχή του κορονοϊού

Ήδη από τις αρχές του 2020, εμφανίστηκαν πλήθος γλωσσικών όρων που αφορούν την πανδημία, κάποιοι εκ των οποίων, παρότι εξειδικευμένοι, κατέληξαν να γίνουν όροι ευρείας χρήσης: *κορ(ο/ω)νοϊός* ή *κορ(ο/ω)ναϊός*, *γάντια*, *μάσκα*, *αντισηπτικό*, *απολύμανση*, *έκθεση*, *ικό φορτίο*, *ευαίσθητες ομάδες*, *υποκείμενα νοσήματα*, *επιβεβαιωμένο κρούσμα*, *επι(βε)βαρυμένο σύστημα υγείας*, *lockdown*, *καραντίνα*, *κοινωνική αποστασιοποίηση*, *πολιτική προστασία*, κ.ο.κ. Αυτοί και πλήθος άλλοι (βλ. Φλιάτουρας σε αυτόν τον τόμο) αποτέλεσαν αντικείμενο ενός εξειδικευμένου λεξικού (Κατσογιάννου & Στεφανίδου 2020· βλ. και Κατσογιάννου 2021), ενώ υπήρξαν και αρκετά κείμενα επ' αφορμή (βλ., ενδεικτικά, Αρχάκης 2020 και σε αυτόν τον τόμο· Γαβριηλίδου 2020· Γαβριηλίδου & Μητσιάκη σε αυτόν τον τόμο), καθώς επίσης και κείμενα με αφορμή τον γλωσσαμυντορισμό την εποχή της πανδημίας² (π.χ. Φλιάτουρας 2020· Παναγιωτίδης 2020).

Ασφαλώς υπήρξε σχετική έκρηξη και στη διεθνή βιβλιογραφία. Ενδεικτικά αναφέρομαι εδώ στα έργα των Mundt & Polzenhagen (2022) για τον κορονοϊό στο ΓΤ, του Marshall (2021) για τον κορονοϊό στο ΓΤ στο Βανκούβερ, των Bonotti & Zech (2021) για την ευγένεια την εποχή του Covid-19 αλλά και της Kalocsányiόνα κ.ά. (2021), οι οποίοι χρησιμοποιούν το ΓΤ ως μεθοδολογία στο πλαίσιο της έρευνας για την υγειονομική ενημέρωση και την προστασία της υγείας. Τέλος, ο συλλογικός τόμος του Jones (2021) περιλαμβάνει κείμενα για ποικίλες όψεις του λόγου σχετικά με τον κορονοϊό (βλ. ειδικά το κείμενο της Zhu (2021) για την αστική σήμανση), ενώ ο τόμος της Rittgerodt (2020) περιλαμβάνει κείμενα που εξετάζουν την πανδημία ως κατάσταση εξαίρεσης.

4.2 Τα δεδομένα

Σε αυτό το κείμενο τα δεδομένα δεν προέρχονται από έναν λίγο ή πολύ αυστηρά ορισμένο τόπο, αλλά από χώρους στους οποίους κινούμαι στην καθημερινότητά μου καθώς και τα μέσα μαζικής μεταφοράς που πρέπει να χρησιμοποιώ για να μεταβώ εκεί. Το εθνογραφικό στοιχείο της έρευνας προκύπτει από τη συστηματική συμμετοχική μου παρατήρηση ως δρώντος υποκειμένου που ενέχει συχνή και σε βάθος χρόνου επαφή με τους χώρους συλλογής των δεδομένων (πρβλ. Blommaert 2007· Blommaert & Maly 2014). Η Σαλαμίνα, ο Πειραιάς, η Μυτιλήνη, η Αθήνα και η Άνδρος είναι οι χώροι στους οποίους κινήθηκα κυρίως το διάστημα από την αρχή της πανδημίας έως σήμερα, συχνότερα υπό καθεστώς περιορισμών και εξ ανάγκης, παρά λόγω επιλογής όπως στο παρελθόν. Επιχειρήσεις, κυρίως καταστήματα, και MMM είναι οι τόποι στους οποίους εστιάζεται κυρίως το ενδιαφέρον μου. Παράλληλα, σημεία του ΓΤ στους δρόμους που οδηγούν προς αυτά συνυπολογίζονται, επιλεκτικά, σε μια προσπάθεια να δώσω μια εικόνα του πώς τα μέτρα προστασίας κατά της εξάπλωσης του κορονοϊού διαμόρφωσαν το ΓΤ, κατά την προσωπική μου εμπειρία αλληλεπίδρασης με τον χώρο, την τελευταία

² Βλ. «Το λεξιλόγιο της πανδημίας» <https://www.blod.gr/lectures/to-leksilogio-tis-pandimias/>

διετία (πρβλ. Peck κ.ά. 2019). Ασφαλώς, η οπτική μου ως υποκειμένου είναι ενδεχομένως ανάγλυφη στην ίδια τη συλλογή των δεδομένων.³

4.3. Η πανδημία ως ιδιαίτερος χρονοτόπος: Γλωσσικοί και σημειωτικοί πόροι

Η ανάλυση των σημείων του ΓΤ είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την υλικότητά τους (βλ. Backhaus 2007· Stroud & Mpednukana 2009) ως βασικού παράγοντα της δημιουργίας αλλά και της διάχυσής τους. Στοιχεία όπως η γλώσσα (ή οι γλώσσες) στην οποία είναι γραμμένο, αλλά και η γραμματοσειρά, το χρώμα, το μέγεθος και το υλικό στο οποίο εγγράφεται το μήνυμα αποτελούν, μαζί με τον χώρο τοποθέτησής του, βασικούς αναλυτικούς πόρους. Η υλικότητα των σημείων του ΓΤ συχνά λειτουργεί ως ενδείκτης για το είδος του τόπου (π.χ. μικρό κατάστημα ή εμπορική αλυσίδα, πολυεθνική εταιρεία ή οικογενειακή επιχείρηση). Παρότι η (συμβολική ή λειτουργική) μονογλωσσία ή πολυγλωσσία των σημείων έχει εξεταστεί ευρύτατα ειδικά στο πρώτο κύμα του ΓΤ (βλ. Gorter 2006· Grbavac 2013), δεν παύει να αποτελεί μόνο ένα από τα στοιχεία της υλικότητας των σημείων, κάτι που άρχισε να εξετάζεται πολύ πιο στενά σε πιο πρόσφατες έρευνες (βλ. Stroud 2016· Canakis 2018). Η παρουσίαση και ανάλυση των δεδομένων οργανώνεται σε τέσσερις υποενότητες (4.3.1-4.3.4) με στόχο την ανάδειξη της υλικότητας των σημείων του ΓΤ ως ενδείκτη (πρβλ. Silverstein 2003) σε διαφορετικές περιπτώσεις.

4.3.1. Μέσα μαζικής μεταφοράς

Παρά τα παρατεταμένα lockdown και την αποφυγή των ΜΜΜ, οι λιγοστές (συχνά επιβεβλημένες) μετακινήσεις μάς έφεραν αντιμέτωπους με ένα ΓΤ διάστικτο από επαναλαμβανόμενες απαγορεύσεις με άμεσο στόχο την αποφυγή συνωστισμού και ευκαίριο στόχο την αποφυγή διασποράς του ιού. Η συνέπεια αυτής της διάχυσης επαναλαμβανόμενων μηνυμάτων και η μεγάλη ορατότητά τους, λόγω της τοποθέτησής τους σε περίοπτα σημεία, περιόρισαν την ποικιλότητα των μηνυμάτων, κυρίως σε γλωσσικό επίπεδο. Παρόλα αυτά, συνέχισε να υπάρχει μεγάλη ποικιλότητα σε σημειωτικό επίπεδο. Στις εικόνες 1-6, βλέπουμε ανακοινώσεις σε φέριμποτ της γραμμής Σαλαμίνα-Πέραμα και караβάκι της γραμμής Σαλαμίνα-Πειραιά. Η εικόνα 1 αποτελεί μια τυπωμένη ανακοίνωση για τα μέτρα προστασίας σε δημόσιους χώρους που απαντά πολύ συχνά στα δεδομένα με παρόμοιες μορφές. Εδώ είναι εκτυπωμένα επαγγελματικά, πολύχρωμη και πλαστικοποιημένα ώστε να αντέχει εφόσον είναι τοποθετημένα σε εξωτερικό χώρο του πλοίου. Αντίθετα, στην Εικόνα 2, που είναι επίσης τοποθετημένη σε εξωτερικό χώρο, παρότι η πληροφορία προέρχεται από επίσημο φορέα (το Λιμεναρχείο: Λ/Χ), είναι χειρόγραφη, με κεφαλαιογράμματα γραφή και χρησιμοποιεί (διπλή) υπογράμμιση για να τονίσει ότι είναι απαραίτητη η χρήση μάσκας σε [sic] όλους τους επιβάτες. Και οι δύο ταμπέλες είναι τοποθετημένες έξω από το σαλόνι πλοίων της γραμμής. Σε αντίθεση με την πρώτη περίπτωση, η εικόνα 2 αφορά ένα σημείο του ΓΤ που φτιάχτηκε και τοποθετήθηκε πρόχειρα προκειμένου να συμμορφωθεί το σκάφος με τις εντολές ενός Λιμεναρχείου που δεν κατονομάζεται (παρότι εννοείται το Λιμεναρχείο

³ Όπως υποστηρίζουν οι Jaworski & Wei (2021), η εγγραφή του αστικού τοπίου λειτουργεί τόσο ως μέσο συγκρότησης του αστικού τοπίου, όσο και ως μέσο γνωριμίας μας με αυτό.

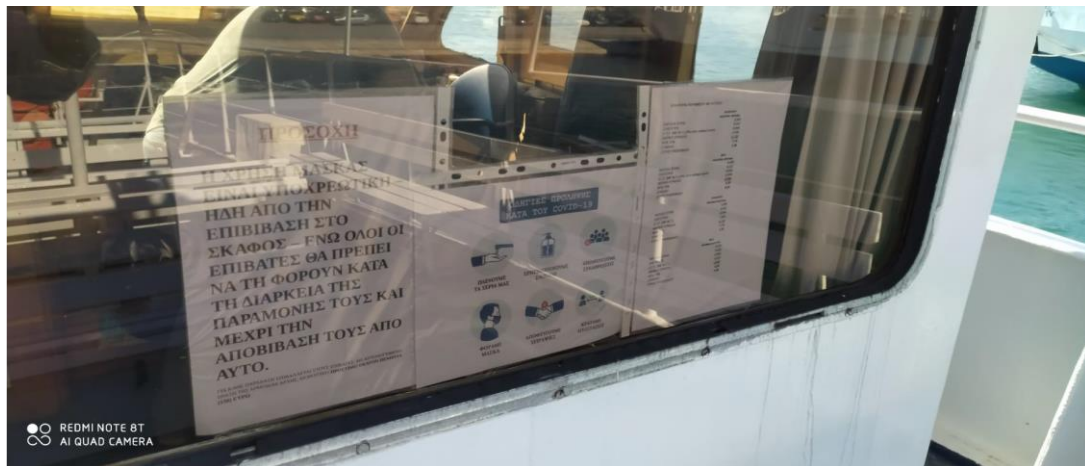
Σαλαμίνας), εν όψει μάλιστα συνεχών ελέγχων και απειλής προστίμων. Σε αυτό συντελεί επίσης η τοποθέτηση του φύλλου χαρτιού σε πλαστικό διαφανές κάλυμμα αντί για πλαστικοποίηση. Ωστόσο, η προσπάθεια καλλιγραφίας είναι σαφής ένδειξη ότι ο/η παραγωγός του μηνύματος προσπάθησε να προσδώσει κύρος στην ανακοίνωση.

Εικόνα 1

Εικόνα 2

Εικόνα 3

Στην εικόνα 3, δύο εκ των τριών ανακοινώσεων αφορούν τα μέτρα προστασίας. Πρόκειται για εκτυπωμένα φύλλα χαρτιού τοποθετημένα μέσα από το τζάμι του σαλονιού του σκάφους σε πρόχειρα πλαστικά καλύμματα. Η πρώτη ανακοίνωση (αριστερά) μας τραβά την προσοχή με κεφαλαιογράμματα γραφή και κόκκινο χρώμα. Συνεχίζει με λίγο μικρότερα, αλλά πάντα κεφαλαία, γράμματα σε μαύρο χρώμα και επισημαίνει ότι δεν μπορούμε να είμαστε στο σκάφος χωρίς μάσκα. Η μεσαία ανακοίνωση είναι επίσης εκτυπωμένη αλλά συνδυάζει γλώσσα με εικόνες που, κατά πάσα πιθανότητα, έχουν αντληθεί από διαδικτυακές πηγές. Στις εικόνες 4 και 5 έχουμε τυπωμένες ανακοινώσεις, η πρώτη σε απλό φύλλο χαρτιού και η δεύτερη πλαστικοποιημένη. Παρότι πρόκειται για την ίδια ακριβώς εκτύπωση και στο ίδιο

σκάφος, η πρώτη είναι πρόχειρα κολλημένη με σελοτέιπ στην είσοδο του σαλονιού ενώ η δεύτερη είναι τοποθετημένη σε μεταλλική επιφάνεια στο κατάστρωμα του πλοίου. Παρά την πλαστικοποίησή της, η δεύτερη ανακοίνωση έχει εμφανή σημάδια φθοράς από τις καιρικές συνθήκες, εφόσον το κόκκινο χρώμα του ΥΠΟΧΡΕΩΤΙΚΗ έχει ξεθωριάσει εντελώς (και το θαλασσί χρώμα της μάσκας είναι αχνό).

Εικόνα 4

Εικόνα 5

Η σήμανση που αφορά τα μέτρα προστασίας απαντά σε όλους τους χώρους των πλοίων, συμπεριλαμβανομένης και της τουαλέτας. Στην εικόνα 6 το πρόχειρα τοποθετημένο και ταλαιπωρημένο φύλλο Α4 μας πληροφορεί με κεφαλαία (και επιλεκτικά έντονη) γραμματοσειρά ότι στις τουαλέτες επιτρέπεται μόνο ένα άτομο, μήνυμα μάλλον αμφίσημο: εφόσον υπάρχουν δύο ή περισσότεροι θάλαμοι αυτό μπορεί να σημαίνει ότι δεν μπορούν να χρησιμοποιούνται ταυτόχρονα (ενώ η άλλη πιθανή έννοια, αν και μη επιδιωκόμενη, προκαλεί θυμηδία).

Εικόνα 6

Σε μεγάλα φέριμποτ ο χώρος του καταστρώματος προσφέρεται όχι μόνο για τη σημειωτική απαγόρευση κατάληψης διπλανών καθισμάτων (που δηλώνεται σημειωτικά με το σημείο X από μπλε ταινία στην εικόνα 7) αλλά και για άλλου είδους μηνύματα, όπως το σχόλιο *ΟΧΙ ΣΤΗ ΦΑΣΙΣΤΙΚΗ ΜΑΣΚΑ!* στις εικόνες 7 και 8, το οποίο συνοδεύεται από θρησκευτικό συμβολισμό (έναν σταυρό όπου η συντετμημένη γραφή στο κάθε

τεταρτημόριό του (IC – XC – NI – KA) διαβάζεται *Ιησούς Χριστός νικά*) και ταυτοποιεί την/τον δημιουργό του ως άτομο που αντιδρά στη χρήση της μάσκας για λόγους που συνδέονται με θρησκευτικές (και όχι μόνο πολιτικές) πεποιθήσεις (όπως δηλώνει το επίθετο *φασιστική*). Αυτό μας θυμίζει ότι το γλωσσικό τοπίο είναι και προνομιακή αρένα κατασκευής ταυτότητας, ένα μέσο διεκδίκησης και οικειοποίησης του χώρου (Canakis & Kersten-Pejanić 2016).

Εικόνα 7

Εικόνα 8

Σε πιο σύγχρονα φέριμποτ της ίδιας γραμμής, αλλά και σκάφη που εκτελούν μεγαλύτερα δρομολόγια (π.χ., Ραφήνα-Άνδρος), βλέπουμε επίσης σήμανση στο πάτωμα τόσο σε εσωτερικούς (εικόνα 9) όσο και εξωτερικούς χώρους (εικόνα 10). Αυτά τα μηνύματα είναι δίγλωσσα, με τα ελληνικά τοποθετημένα κάτω από τα αγγλικά, εφόσον λαμβάνουν υπόψη τους το συχνά ξένο επιβατικό κοινό και επιλέγουν μια *lingua franca*. Ταυτόχρονα, βέβαια, η εταιρεία και το πλοίο αυτοπαρουσιάζονται ως ανταγωνιστικοί επαγγελματίες στη διεθνή αγορά, δεδομένου ότι η χρήση αγγλικής στο ελληνικό ΓΤ έχει μεγάλο συμβολικό κεφάλαιο (βλ. Canakis 2014).

Εικόνα 9

Εικόνα 10

Το γεγονός ότι τα συγκεκριμένα σημεία είναι επαγγελματικής κατασκευής, αυτοκόλλητα και φτιαγμένα από ανθεκτικό πλαστικό, υπογραμμίζει τα παραπάνω. Λειτουργικά, αυτή η σήμανση αποσκοπεί στην εύτακτη δημιουργία ουράς κατά την επιβίβαση και την

αποβίβαση από το πλοίο, δεδομένων των επιταγών περί ασφαλούς απόστασης μεταξύ επιβατών στην παρούσα συγκυρία.

Παρόμοιες εικόνες απαντούν και σε αεροδρόμια και αεροσκάφη, μόνο που σε αυτήν την περίπτωση η σήμανση είναι πολύ πιο ποικίλη και ορατή, καταλαμβάνει πολύ μεγαλύτερο κομμάτι του χώρου και λειτουργεί συχνά ως ταπετσαρία (εικόνες 11-13) ή τάπητας (εικόνες 14). Δεδομένου ότι τα αεροδρόμια της χώρας διαχειρίζονται πολυεθνικοί γίγαντες (όπως, π.χ. η Fraport, βλ. εικόνα 13), το υλικό μέρος της σήμανσης είναι αναμφισβήτητα επαγγελματικό χωρίς εξαίρεση· ειδικά η χρήση μεγάλων ηλεκτρονικών οθονών για την προβολή των μηνυμάτων (βλ. εικόνες 15-17), είτε ως προφύλαξη οθόνης σε δημόσιους ηλεκτρονικούς υπολογιστές για το check-in στους χώρους υποδοχής (εικόνες 15-16) είτε σε ξεχωριστή οθόνη δίπλα στον πίνακα αναχωρήσεων/αφίξεων (εικόνα 17), λειτουργεί και ως ενδείκτης της πολυτέλειας που συνδέεται με το αεροπορικό ταξίδι, αντιστεκόμενη στη μεγάλη διάδοσή του σε ευρύτερα στρώματα του πληθυσμού μέσω των εταιρειών χαμηλού κόστους. Δεδομένου του, εξ ορισμού, διεθνούς επιβατικού κοινού των αεροδρομίων, τα σημεία του ΓΤ είναι σχεδόν ανεξάρτητα δίγλωσσα σε ελληνικά και αγγλικά (συχνά αλλά όχι πάντα με αυτή τη σειρά, βλ. εικόνα 20), όταν δεν είναι και πολύγλωσσα αλλά με απουσία ελληνικών (βλ. εικόνα 13). Ειδικά στην εικόνα 13 από το νέο αεροδρόμιο της Μυτιλήνης, η γιγαντιαία σήμανση χωρίζεται σε δύο μέρη: το αριστερό μέρος (και κατ' επέκταση το πρώτο κατά σειρά) καλωσορίζει το επιβατικό κοινό σε αγγλικά, γαλλικά και γερμανικά, ενώ το δεξί (και πολύ μεγαλύτερο) μέρος πληροφορεί για τα μέτρα προστασίας.

Εικόνα 11

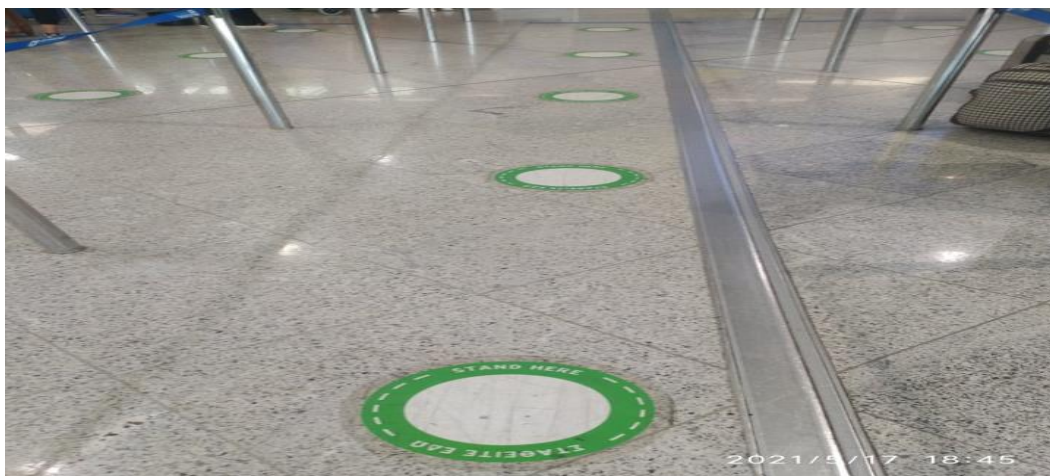
Εικόνα 12

Στην εικόνα 14 βλέπουμε παράδειγμα στρογγυλής σήμανσης σε ελληνικά και αγγλικά στο πάτωμα που λειτουργεί ως υπόδειξη της θέσης που πρέπει να καταλαμβάνουμε σε σχέση με τους συνταξιδιώτες μας, βάσει των μέτρων. Παρατηρήστε ότι το μέγεθος του κύκλου αρκεί για να σταθεί κανείς εντός του με τα δύο πόδια, γεγονός που αποδίδει στη συγκεκριμένη σήμανση εμφανή χωροταξική λειτουργία (βλ. και εικόνες 9-10), ανάλογη

με τις γνωστές κίτρινες γραμμές στις αποβάθρες συρμών του μετρό ή ουρές σε τράπεζες και δημόσιους οργανισμούς, όπως άλλωστε και στα γκισέ των αεροδρομίων.

Εικόνα 13

Εικόνα 14

Ωστόσο, αυτές οι γραμμές δηλώνουν απλώς ένα όριο χωρίς να δομούν τον χώρο και να τον παραχωρούν στο κοινό με τον ίδιο ξεκάθαρο τρόπο –που εδώ ανακαλεί την τοποθέτηση σουπλά σε ένα δείπνο.

Η αεροπλοΐα συνεχίζει να φέρει συνδηλώσεις υψηλής τεχνολογίας, γεγονός που φαίνεται και στην περίοδο του κορονοϊού μέσω της σήμανσης. Οι εικόνες 15-16 δεν αποτελούν απλώς σήμανση για τα μέτρα κατά της εξάπλωσης του Covid-19 σε ψηφιακές οθόνες. Προσέξτε ότι οι ίδιοι οι υπολογιστές είναι δείγματα design για την αλληλεπίδραση με τον υπολογιστή σε ανθρώπινη κλίμακα. Παρότι χρησιμοποιούνται για άλλη λειτουργία, η γνωστή πρακτική της προστασίας οθόνης επιτρέπει στο μήνυμα να είναι ορατό σε πολλά ξεχωριστά μηχανήματα όταν δεν είναι σε χρήση (και συχνά δεν

είναι), ενώ το λευκό πλαίσιο με την φωτεινή γαλάζια ένδειξη *check in* πλαισιώνει το μήνυμα που είναι σε πράσινο χρώμα κάνοντας έντονη αντίθεση.

Εικόνα 15

Εικόνα 16

Συνολικά, η εικόνα που αποκομίζει κανείς περνώντας μπροστά από αυτά τα μηχανήματα είναι ότι πρόκειται για παραταγμένες στήλες πληροφόρησης, ατομικά γκισέ υψηλής τεχνολογίας στα οποία το πρώτο πράγμα που θα δει όποιος/α επιχειρήσει να τα χρησιμοποιήσει είναι ένα μήνυμα για τα υγειονομικά μέτρα προστασίας. Η αίσθηση της πληροφόρησης για τα μέτρα με τεχνολογικά προηγμένο τρόπο συμπληρώνεται από την εικόνα 17, όπου ο πίνακας αναχωρήσεων/αφίξεων έχει μοιραστεί έτσι ώστε το ένα τρίτο του να έχει παραχωρηθεί στην υγειονομική σήμανση. Πρακτικά, διεπιδρώντας με τον πίνακα για πρακτικούς σκοπούς, το επιβατικό κοινό στο αεροδρόμιο της Αθήνας βλέπει πρώτα (στα αριστερά) πληροφορίες για την πτήση του και αμέσως δίπλα (δεξιά) τα μέτρα, γεγονός που συνδυάζει –απροσδόκητα μεν αλλά αποτελεσματικά– τη διαδικασία μετάβασης στον προορισμό με τα μέτρα. Άλλωστε, αμέσως πίσω μας σε αυτό το σημείο βρίσκεται η στήλη με το αντισηπτικό (εικόνα 18), τοποθετημένη στο κέντρο της αίθουσας, ως υγειονομικό μνημείο, με τρόπο που καθιστά αδύνατον να την προσπεράσει κανείς χωρίς να την δει.

Εικόνα 17

Εικόνα 18

Συνεπώς η σήμανση για τα υγειονομικά μέτρα στα αεροδρόμια είναι πολύ πυκνή και με μεγαλύτερη ορατότητα από οπουδήποτε αλλού. Επιπλέον, δεν περιορίζεται στους κυρίως χώρους διακίνησης του κοινού αλλά και στον ιδιαίτερο χώρο καπνιστών (εικόνα 19), ο οποίος παρέμεινε κλειστός για μεγάλο διάστημα και άνοιξε στα τέλη του 2021 με μικρό πλαφόν χωρητικότητας, και το λεωφορείο που χρησιμοποιείται για τη μετάβαση του επιβατικού κοινού στο αεροσκάφος (εικόνα 20).

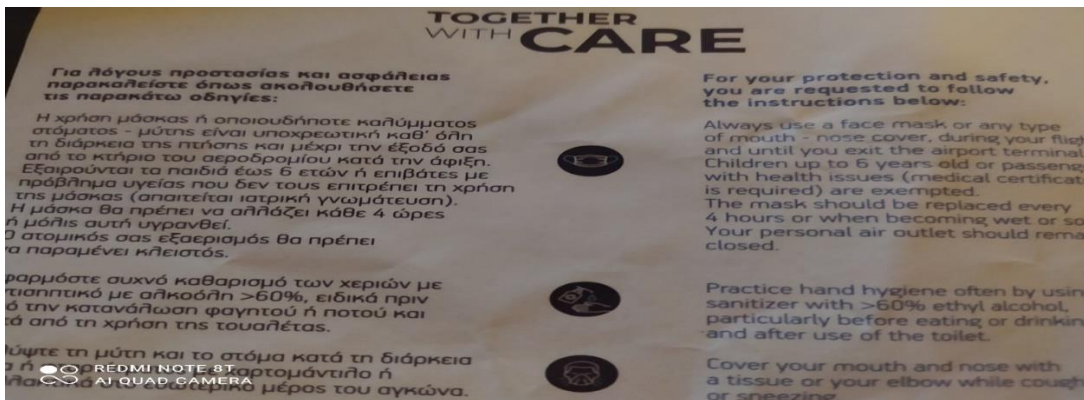
Εικόνα 19

Εικόνα 20

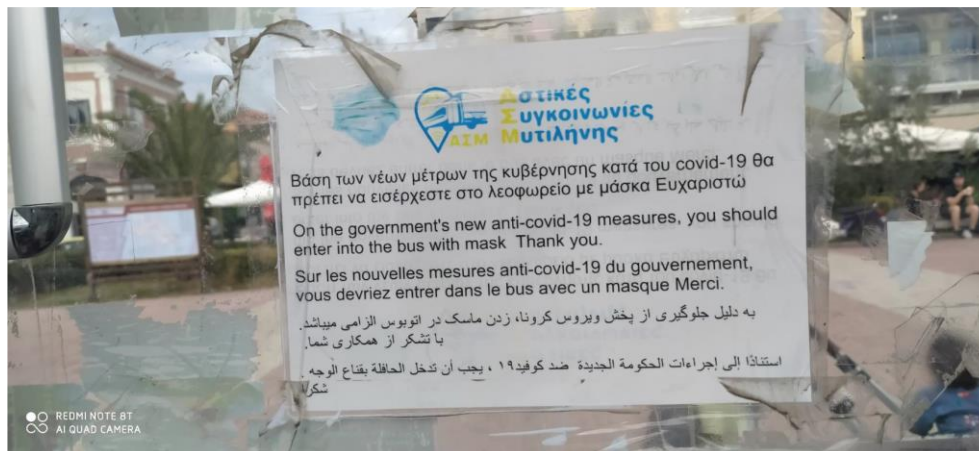
Τέλος, και μέσα στο αεροσκάφος, εκτός από προφορικές ανακοινώσεις, υπάρχουν και γραπτά μηνύματα που αφορούν τα μέτρα προστασίας αλλά και το πώς ανταποκρίνεται σε αυτά η αεροπορική εταιρεία. Η Aegean Airlines, π.χ., επέλεξε να τοποθετήσει ένα γραπτό μήνυμα σε ελληνικά και αγγλικά διανθισμένο με στυλιζαρισμένες εικόνες (εικόνα 21) στη χάρτινη σακούλα με το νερό και το σνακ που σερβίρει στις πτήσεις της. Παρότι δίνεται σε κάθε επιβάτη προσωπικά, δεν παύει να αποτελεί δείγμα σημείου του ΓΤ,

εφόσον πρόκειται για MMM. Άλλωστε, ακόμη και αν επιλέξει κανείς να μην ανοίξει τη σακούλα, είναι πολύ πιθανό να βρεί το μήνυμα στη θήκη μπροστά στο κάθισμά του από επιβάτη προηγούμενης πτήσης (όπως και χρησιμοποιημένες κάρτες επιβίβασης).

Εικόνα 21

Παρόμοια μονόγλωσση ή δίγλωσση σήμανση μπορεί κανείς να παρατηρήσει σε τρένα και λεωφορεία οπουδήποτε στη χώρα. Ωστόσο, σε λίγα μέρη θα δει κανείς μια ανακοίνωση, όπως στην εικόνα 22, τραβηγμένη σε στάση αστικής συγκοινωνίας στην Πλατεία Σαυφούς, στη Μυτιλήνη.

Εικόνα 22

Η ανθρωπιστική κρίση που έχει εν πολλοίς επίκεντρο τη Λέσβο απαιτεί διαφορετική διαχείριση του γλωσσικού κομματιού των μηνυμάτων (βλ. και Canakis 2021) και ως προς τα μέτρα για τον κορονοϊό. Σε αυτή την σπάνια περίπτωση πολύγλωσσης σήμανσης, που υπογράφεται από τις Αστικές Συγκοινωνίες Μυτιλήνης, έχουμε ενημέρωση σε ελληνικά, αγγλικά, γαλλικά, αραβικά και φάρσι, η οποία λειτουργεί τόσο ως ενδείκτης του προσφυγικού πληθυσμού και της παρουσίας ξένων επισκεπτών στη Μυτιλήνη όσο και ως ενδείκτης του χρονοτόπου της πανδημίας. Στην υλικότητα της σήμανσης, πέραν της ταυτοποίησης του φορέα που είναι υπεύθυνος για τη δημιουργία της, συνοπλογοίζεται

και η φυσική φθορά του σημείου που είναι τοποθετημένο σε εξωτερικό χώρο, ενώ οι ίδιοι οι γλωσσικοί πόροι αποτελούν ισχυρό ενδείκτη μιας διπλής κρίσης.

4.3.2. Αλυσίδες καταστημάτων

Περνώντας από τα MMM στον χώρο του εμπορίου και των επιχειρήσεων, η πρώτη παρατήρηση είναι ότι η σήμανση παρουσιάζει πολύ μεγαλύτερη ποικιλία, ειδικά εφόσον, πέραν των μέτρων προστασίας που ίσχυαν και εν μέρει ισχύουν ακόμη οπουδήποτε αλλού, τα καταστήματα (εξαιρουμένων των καταστημάτων τροφίμων και των φαρμακείων) τελούσαν για μεγάλο διάστημα υπό ειδικό καθεστώς, που άλλοτε συνεπαγόταν πωλήσεις κατόπιν τηλεφωνικής ή ονλάιν παραγγελίας και άλλοτε λειτούργησαν με μία από τις μεθόδους που έγιναν γνωστές ως click-away, shop online, quick point, κλπ. ανάλογα με την περίοδο και το κατάστημα (πρβλ. και Panagiotatou· Mitits· Lees σε αυτόν τον τόμο). Δεδομένης της μεγάλης ποικιλίας στο είδος της επιχείρησης (που εν μέρει καθορίζεται από το μέγεθος και την οικονομική της εμβέλεια), η σήμανση στα εμπορικά καταστήματα έχει συχνά πιο προσωπικό χαρακτήρα και περιλαμβάνει εκφραστικές γλωσσικές πράξεις με διαπροσωπική λειτουργία (βλ. Ogiermann & Bella 2021), ειδικά σε μικρά καταστήματα και οικογενειακές επιχειρήσεις που δεν λειτουργούν με τους κανόνες του franchise και των κατοχυρωμένων εμπορικών ονομασιών (brand names, βλ. Blackwood & Tufi 2010 και Ben-Rafael & Ben-Rafael 2016 για τα BCN – big commercial names).

Ωστόσο, οι μεγάλες εμπορικές αλυσίδες, δεδομένης της εμπορικής εμβέλειας και ορατότητάς τους, ήταν παραγωγοί εμφανέστερων και λεπτομερέστερων ανακοινώσεων σε όλες τις φάσεις της πανδημίας, με κοινό χαρακτηριστικό την εμφανώς επαγγελματική (και ακριβή) κατασκευή των σημείων που επέλεξαν να τοποθετήσουν στο ΓΤ, εκτός και εντός των καταστημάτων τους. Αρχίζοντας με αυτή την κατηγορία, οι αλυσίδες τροφίμων αποτελούν τυπικό παράδειγμα.

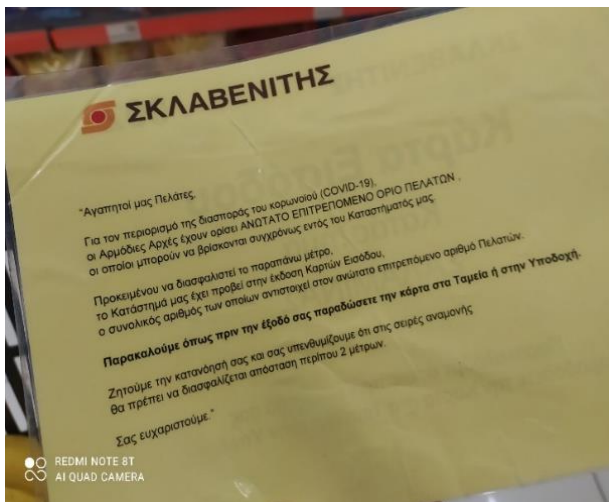
Εικόνα 23

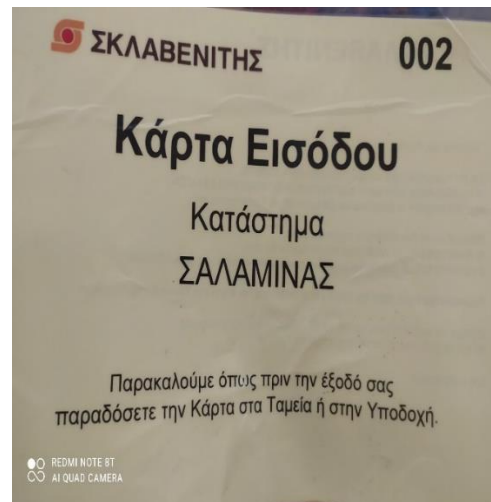
Εικόνα 24

Στις εικόνες 23-24 μεγάλη εταιρεία σουπερμάρκετ ενημερώνει για τα πρόστιμα που επιφέρει η μη χρήση μάσκας στο κατάστημα. Μάλιστα το πρόστιμο ορίζεται στα 150 ευρώ στην εικόνα 23 (η οποία περιλαμβάνει πληροφορίες για τον αριθμό της ΚΥΑ) και στο ακριβώς διπλάσιο στην εικόνα 24, γεγονός που υπενθυμίζει και τις ταχύτατες αλλαγές στις σχετικές ρυθμίσεις και κυρώσεις. Σε κάθε περίπτωση, έχει ενδιαφέρον ότι

το σημείο στη εικόνα 23 αποτελεί αυτόνομη μεταλλική κατασκευή τοποθετημένη μπροστά στο κατάστημα και όχι απλώς αυτοκόλλητο στην είσοδο (εικόνα 24). Το μήνυμα, ωστόσο είναι ανάλογο, με το κτητικό μας να προσδιορίζει το πελάτες σε μια εμφανή διάθεση προσωπικού τόνου απεύθυνσης –έστω και προς ένα αγοραστικό κοινό που καλωσορίζεται υπό την απειλή προστίμου.

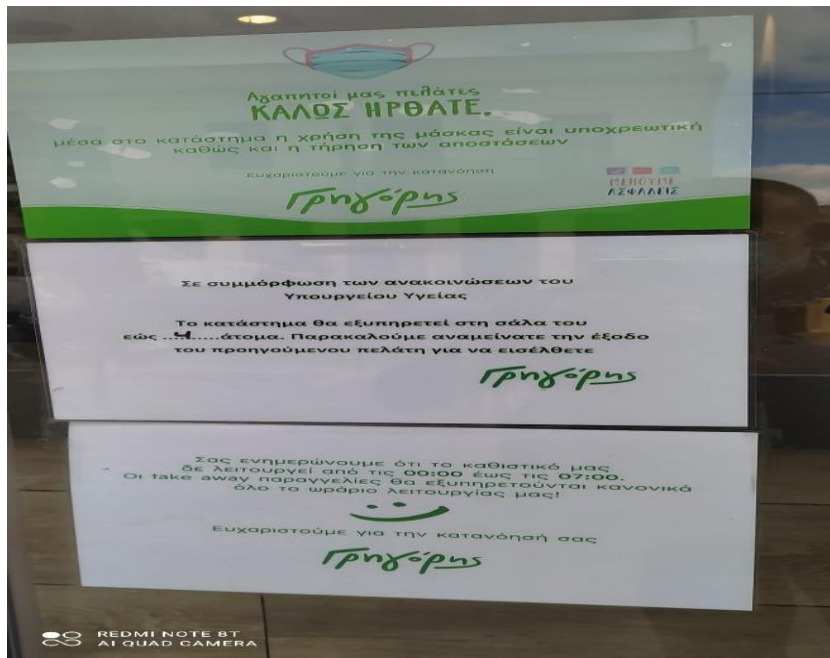
Εικόνα 25

Εικόνα 26

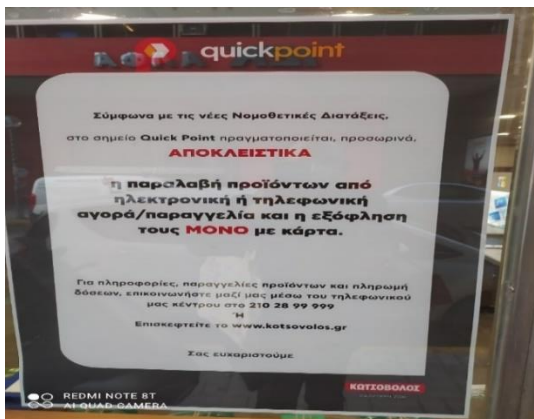
Σε ανάλογο πλαίσιο, άλλη μεγάλη αλυσίδα σουπερμάρκετ μας πληροφορεί (εικόνα 25) ότι θα πρέπει να παραλάβουμε μία κάρτα εισόδου (εικόνα 26) κατά τη διάρκεια της παραμονής μας στο κατάστημα και να την αφήσουμε κατά την έξοδο. Το μας και εδώ προσδιορίζει τους πελάτες (εικόνα 25), ενώ η επιχείρηση ζητά την κατανόησή τους. Η τυπωμένη αλλά πρόχειρα πλαστικοποιημένη ανακοίνωση και κάρτα είναι σε αντίθεση με το κύρος που επιχειρεί να δώσει στο έντυπο η γλωσσική επιλογή του *όπως* (Canakis 2003), ενώ η μη πρότυπη ορθογραφία του *παραδώσετε* υπονομεύει περαιτέρω αυτό το εγχείρημα.

Ωστόσο, πρέπει να λάβουμε υπόψη ότι η κάρτες εισόδου είναι πιθανόν να φτιάχτηκαν σε κάθε κατάστημα ξεχωριστά –ενδεχομένως δε από υπαλλήλους– παρά κεντρικά, εφόσον η χωρητικότητα των καταστημάτων διαφέρει σημαντικά, όπως προκύπτει από την εικόνα 27. Επιπλέον η φθορά είναι λογικό αποτέλεσμα της εντατικής τους χρήσης. Η αλυσίδα *Γρηγόρης*, η οποία δεν δίνει κάρτα εισόδου, έχει προβλέψει για ένα έντυπο με το λογότυπό της στο οποίο η διεύθυνση κάθε καταστήματος συμπληρώνει τον αριθμό ατόμων που μπορεί να εξυπηρετείται. Και εδώ βλέπουμε την απεύθυνση στην πελατεία με το κτητικό μας και ευχαριστίες για την κατανόηση, ενώ η επιχείρηση επικαλείται το Υπουργείο Υγείας ως υπεύθυνο ή «συγγραφέα» (author κατά Goffman 1981: 144-145, βλ. και Γεωργαλίδου 2022: 343) και την ίδια να κρατά ρόλο «εμφυχωτή» (βλ. animator, ό.π.), δηλαδή εκφραστή της άποψης του «συγγραφέα». Με παρόμοιο τρόπο, στην εικόνα 25 ως «συγγραφείς» εμφανίζονται οι *αρμόδιες αρχές*. Ωστόσο, η πυκνότητα των μηνυμάτων στην προθήκη του καταστήματος της εικόνας 27 είναι χαρακτηριστικότερη της εστίασης μιας και στη συγκεκριμένη συγκυρία υπάρχει, μεταξύ άλλων, τροποποίηση του ωραρίου και του τόπου εξυπηρέτησης (βλ. τελευταία ανακοίνωση στην εικόνα 27).

Εικόνα 27

Ως επί το πλείστον, οι μεγάλες εμπορικές αλυσίδες ξεχωρίζουν λόγω της επαγγελματικής κατασκευής των ανακοινώσεών τους, που, όπως είδαμε για τα αεροδρόμια, άλλοτε λειτουργούν ως ταπετσαρία (εικόνα 28) και άλλοτε χρησιμοποιούν ιδιαίτερα δομικά στοιχεία του κτηρίου, όπως μια φαρδιά κολώνα (εικόνα 29), για την τοποθέτηση μνημειώδους σήμανσης σχετικά με τα μέτρα που διέπουν τις εμπορικές συναλλαγές. Άλλο στοιχείο της σήμανσης, ενδεικτικό των μέτρων, είναι η αναφορά σε ιστοτόπους για ηλεκτρονικές παραγγελίες καθώς και αριθμοί τηλεφωνικών κέντρων εξυπηρέτησης πελατών (βλ. και εικόνες 37, 38, 41, 42, 45, 53 παρακάτω).

Εικόνα 28

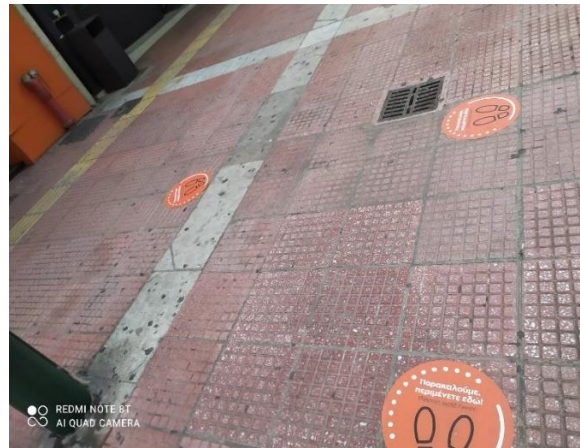
Εικόνα 29

Σε ορισμένες περιπτώσεις, μάλιστα, υπάρχει σαφής ομοιότητα στη διαχείριση του χώρου πριν την άφιξη στην είσοδο του καταστήματος με όσα είδαμε για κέντρα μαζικής υποδοχής κοινού όπως είναι τα αεροδρόμια. Οι εικόνες 30-32 αποτελούν ακολουθία που επιχειρεί να αποδώσει την εμπειρία διεπίδρασής μου με το ΓΤ αλλά και την οριοθέτηση

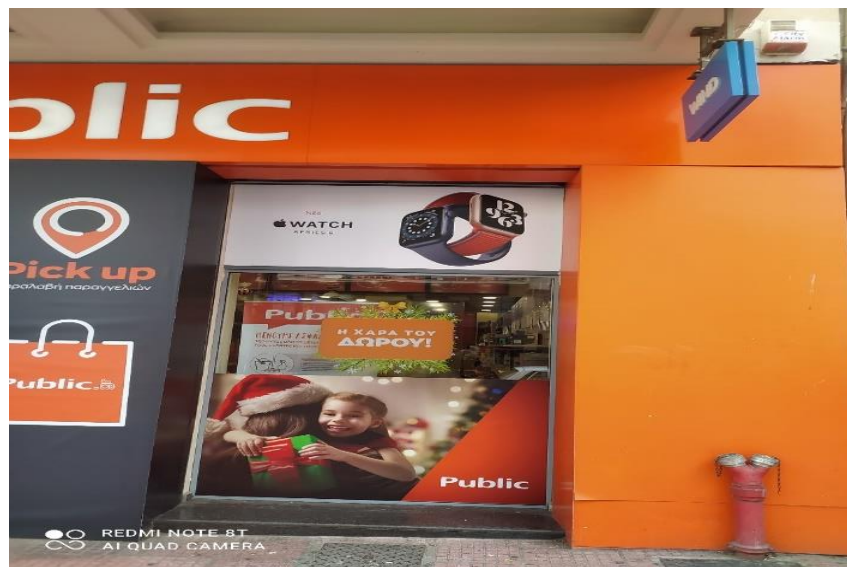
του χώρου έξω από κατάστημα της αλυσίδας *Public* στο Πειραιά. Κύκλοι ανάλογοι με της εικόνας 14 προτρέπουν το κοινό να σταθεί στον χώρο τοποθέτησής τους σε ελληνικά και αγγλικά, με ένα *εδώ/here* που λειτουργεί ως υβριδικό δεικτικό και αποτελεί παράδειγμα στα όρια νευματικής και συμβολικής δείξης (βλ. Κανάκης 2007: 194), εφόσον η σήμανση, εκτός του *εδώ/here*, παρέχει και σαφή χώρο τοποθέτησης για τα πέλματα των πελατών.

Εικόνα 30

Εικόνα 31

Εικόνα 32

Φτάνοντας στην είσοδο, ένα άλλο σημειωτικό σύμβολο, γνωστό από τους ηλεκτρονικούς χάρτες, δηλώνει με μεγάλη γραμματοσειρά στα αγγλικά (και πολύ μικρότερη στα ελληνικά) ότι αυτό είναι το σημείο παραλαβής (*Pick up*, εικόνα 32). Γλωσσικοί (*Η χαρά του δώρου!*) αλλά και σημειωτικοί πόροι (εικόνα με τον Άγιο Βασίλη) στην εικόνα 32 συγκροτούν ενδείκτες ενός πολύ πιο οριοθετημένου χρονοτόπου εντός του ευρύτερου χρονοτόπου: την περίοδο των Χριστουγέννων κατά την περίοδο της πανδημίας.

Η πρακτική της διαδραστικής σήμανσης κατά την προσέγγιση στην είσοδο των καταστημάτων επεκτάθηκε κατά την περίοδο του “click away” που συνέπεσε με τις

γιορτές των Χριστουγέννων του 2021. Ανάλογη σήμανση παρατηρούμε και στις εικόνες 33-36 έξω από κατάστημα της αλυσίδας *Πλαίσιο*.

Εικόνα 33

Εικόνα 34

Εδώ μάλιστα διακρίνουμε μια παιγνιώδη αίσθηση σασπένς μέχρι την άφιξη στο γκισέ παραλαβής (εικόνες 33-34), η οποία ολοκληρώνεται με μια *Ευκαιρία για αντισηπτικό!* (εικόνες 35-36) και παραπέμπει σε εικονογραφημένο αφήγημα με τίτλο εργασίας «ψωνίζοντας κατά την πανδημία», σε μια πιθανή προσπάθεια ψυχαγωγίας των καταναλωτών.

Εικόνα 35

Εικόνα 36

Έχει ενδιαφέρον να προσέξουμε τα επαναλαμβανόμενα *εδώ* που προηγούνται και έπονται του (πολύ πιο εμφανούς και με φωτεινό κίτρινο χρώμα) κατευθυντικού *Στάσου* στην εικόνα 33. Τα διάφορα *εδώ* εντός του πλαισίου λειτουργούν ως εικονικοί παρά

γλωσσικοί ενδείκτες του πού καλούμαστε να σταθούμε, σύμφωνα με τα μέτρα: όλα τα εδώ έχουν μια πολύ στενή ερμηνεία (δηλαδή, αναφέρονται σε ένα σημείο στο υλικό πλαίσιο της σήμανσης στην οποία περιέχονται). Μετά από μια ακολουθία αρκετών τέτοιων σημείων στο έδαφος, το τελευταίο πριν το γκισέ διαφέρει (εικόνα 34). Έχει πιο αχνό φόντο, μεγαλύτερη γραμματοσειρά για το Στάσου και ακόμη μεγαλύτερη για το εδώ που τώρα είναι σε έντονο μπλε χρώμα, ενώ από κάτω με πιο αχνή, αλλά πολύ εμφανή γραμματοσειρά, οι gamer-καταναλωτές/τριες λαμβάνουν ένα ενθαρρυντικό χτύπημα στον ώμο: *σχεδόν έφτασες*. Η ομοιότητα αυτής της διαδραστικής σήμανσης με στάδια σε παιχνίδι κυνηγιού θησαυρού ή, ακόμη περισσότερο, με επικείμενη αλλαγή πίστας σε βιντεοπαιχνίδι είναι εμφανής και θεωρώ ηθελημένη. Άλλωστε η επιχείρηση (Πλαίσιο) ειδικεύεται σε ηλεκτρονικές συσκευές και λογισμικό και απευθύνεται σε πελατεία με ανάλογα ενδιαφέροντα.

Εικόνα 37

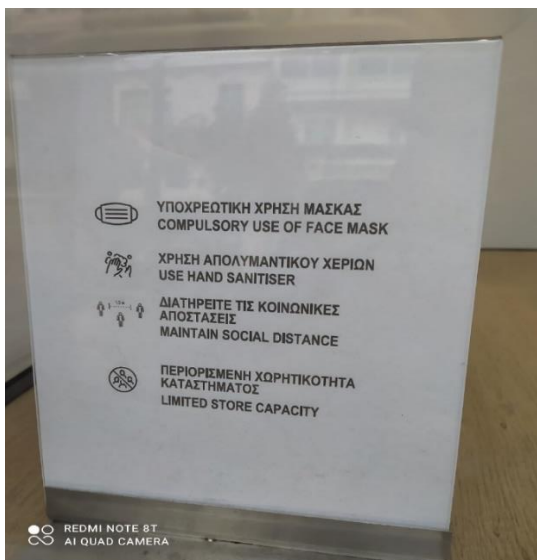

Εικόνα 38

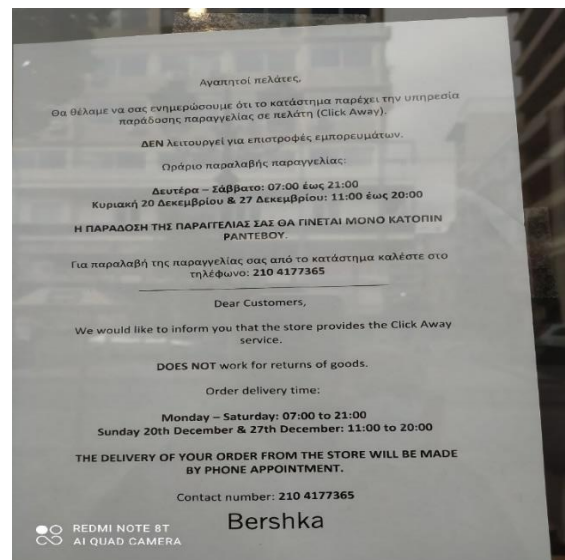
Διατηρώντας πάντοτε την υψηλή ποιότητα ως προς την υλικότητα της σήμανσης, κάποιες μεγάλες επιχειρήσεις επιλέγουν λιγότερο ευφάνταστους τρόπους ενημέρωσης για τα ειδικά μέτρα (εικόνες 37-38), ενώ άλλες επενδύουν στο design της σήμανσης (εικόνα 39) που συχνά παίρνει τη μορφή ειδικά τοποθετημένης πινακίδας από πλεξιγκλάς ή άλλο υλικό στην είσοδο (εικόνα 40). Αυτό αφορά ειδικά αλυσίδες καταστημάτων ένδυσης που απευθύνονται σε εφηβικό και νεανικό κοινό (βλ. εικόνες 39-40). Είναι χαρακτηριστικό ότι η σήμανση σε αυτά τα καταστήματα είναι είτε κυρίως στα αγγλικά (εικόνα 39), με τα ελληνικά κυρίως να αφορούν πρακτικές πληροφορίες, είτε συστηματικά δίγλωσση σε ελληνικά και αγγλικά (εικόνες 40-41). Σε κάθε περίπτωση, ακόμη και σε καταστήματα που έχουν επενδύσει στο design της σήμανσης, παρατηρούμε ότι υπάρχουν λιγότερο προσεγμένες ανακοινώσεις στο κάτω μέρος της βιτρίνας τους που αφορούν όψεις των μέτρων που δεν γράφονται με πηχυαίους τίτλους (βλ. εικόνα 39 και 41).

Εικόνα 39

Εικόνα 40

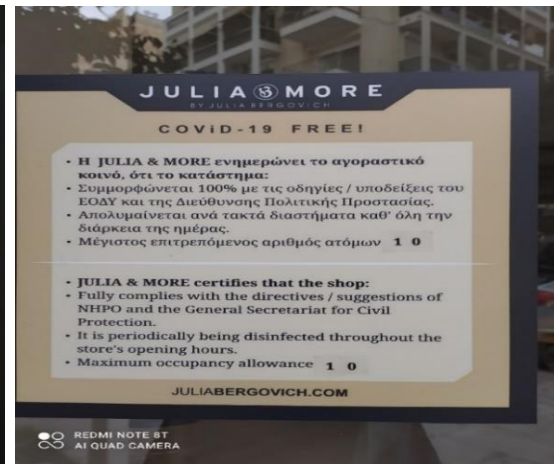
Εικόνα 41

Κάποια καταστήματα επιλέγουν προσεγμένη επαγγελματική σήμανση που συνδυάζει το εμπορικό τους λογότυπο με οδηγίες παραγγελιών στα ελληνικά, αναγνωρίζοντας ενδεχομένως ποιο είναι το κατ' εξοχήν κοινό τους (εικόνα 42), ή χρησιμοποιούν το λογότυπο σε δίγλωσση ανακοίνωση που πληροφορεί την πελατεία για τη *συμμόρφωση* με τα ισχύοντα μέτρα, τις πρακτικές *απολύμανσης* και τον αριθμό ατόμων που μπορούν να βρίσκονται ταυτόχρονα στο κατάστημα (εικόνα 43). Η αποκλειστικά αγγλόφωνη διαβεβαίωση *COVID-19 FREE!*, η οποία έχει πλέον διευρυνθεί μετά την πρακτική ηλεκτρονικής σάρωσης πιστοποιητικών εμβολιασμού ή νόσησης λειτουργεί μάλλον ως δηλωτικό προθέσεων (αν όχι και απλώς ως ευχή) παρά ως επαληθεύσιμη δήλωση. Παράλληλα, η ανάλογη καθιερωμένη (πλέον) σήμανση σε χώρους εστίασης (εικόνα 44) λειτουργεί ως άμεσο δεσμευτικό για τη επιχείρηση αλλά και ως έμμεσο κατευθυντικό

για το κοινό. Είναι δε ενδιαφέρον ότι τα χρώματα που έχουν επιλεγεί για το αυτοκόλλητο σήμα είναι ανάλογα με της συσκευασίας απολυμαντικού ευρείας κυκλοφορίας.

Εικόνα 42

Εικόνα 43

Εικόνα 44

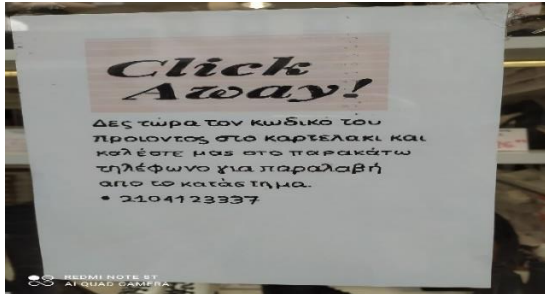

Εικόνα 45

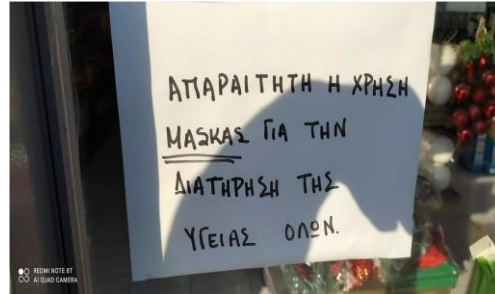
4.3.3. Μικρές εμπορικές επιχειρήσεις

Οι μικρότερες επιχειρήσεις κάθε είδους ίσως έχουν ακόμη περισσότερο ενδιαφέρον καθώς φροντίζουν να δώσουν μια ιδιαίτερη, συχνά προσωπική, νότα στις ανακοινώσεις τους (βλ. εικόνες 45-50), είτε είναι τυπωμένες είτε χειρόγραφες (βλ. Ogiertmann & Bella 2021). Οι δημιουργοί της ανακοίνωσης στην εικόνα 45, χρησιμοποιούν έγχρωμη εκτύπωση σε απλό χαρτί A4 αλλά επιλέγουν καλλιγραφική γραμματοσειρά και εικονικά χριστουγεννιάτικα διακοσμητικά μοτίβα σε μία, κατά τα άλλα, μάλλον διεκπεραιωτική ανακοίνωση. Η επιλογή γραμματοσειράς στο κυρίως μέρος της εικόνας 46 είναι επίσης δηλωτική της πρόθεσης των δημιουργών να μοιάζει με ιδιόχειρο μήνυμα. Οι πολλές ιδιόχειρες ανακοινώσεις, μικρό δείγμα των οποίων παρουσιάζω εδώ, αφορούν άλλοτε λιτές αναφορές στα μέτρα προστασίας (εικόνα 47), όπου η ΜΑΣΚΑ υπογραμμίζεται (διδ), και άλλοτε ενημέρωση για τον τρόπο προμήθειας αγαθών μαζί με ευχαριστίες (*Σας Ευχαριστούμε πολύ!!*) και ευχές (*Καλή Υπομονή σε όλους*, εικόνα 48) ή και για συνήθειες

υπηρεσίες που ωστόσο δεν είναι διαθέσιμες, όπως το αμπαλάζ. Στην εικόνα 49 αξίζει να παρατηρήσουμε ότι το προχειρογραμμένο μήνυμα είναι δίχρωμο: το ΑΠΑΓΟΡΕΥΕΤΑΙ με κόκκινη κεφαλαιογράμματα γραφή λειτουργεί αποτρεπτικά για ανάλογα αιτήματα συσκευασίας προς το προσωπικό, ενώ το κυρίως μέρος λειτουργεί επεξηγηματικά, δεδομένης της τάσης να δίνονται επεξηγήσεις για απαγορεύσεις ή περιορισμούς στην ελληνική γλώσσα (Marmaridou 1987), αλλά και προληπτικά, ώστε να μην χρειαστεί να αρνηθούν ρητά οι πωλητές/τριες αυτή την αυτονόητη υπηρεσία στην πελατεία του καταστήματος.

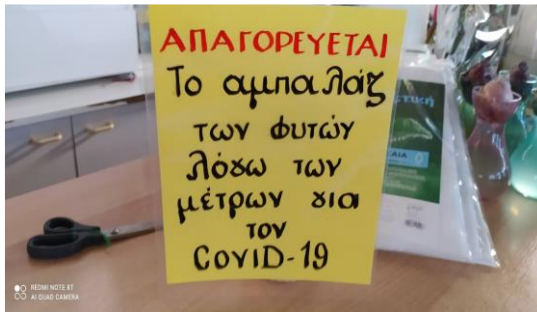
Εικόνα 46

Εικόνα 47

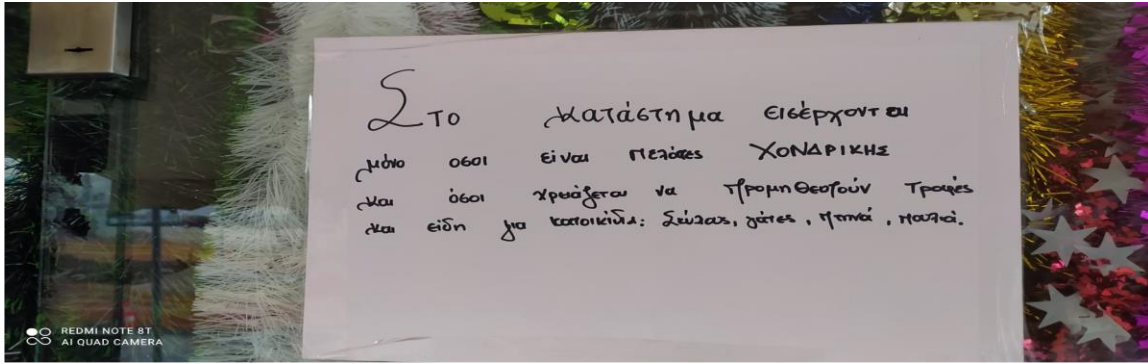

Εικόνα 48

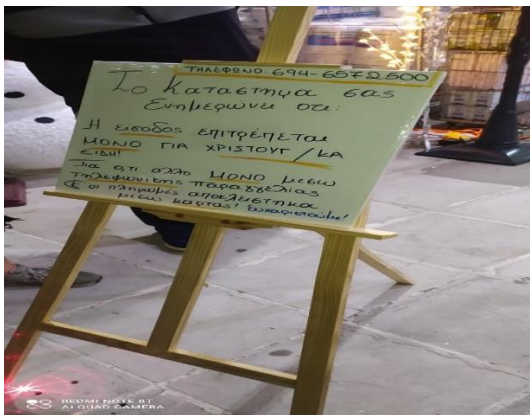

Εικόνα 49

Πέραν του ότι τα διάφορα χειρόγραφα ή μη μηνύματα ενδεικνύουν διαφορετικά επίπεδα γραμματισμού (βλ. εικόνες 48 και 50), ενδιαφέρον παρουσιάζει και το τι ακριβώς κρίνουν σκόπιμο να συμπεριλάβουν οι δημιουργοί τους. Η ιδιόγραφη ανακοίνωση στην εικόνα 50, π.χ., κρίνει σκόπιμο να επεξηγήσει τον όρο κατοικίδια ως Σκύλους, γάτες, πτηνά, πουλιά, στοιχείο που αξίζει να εξεταστεί, ειδικά εφόσον πολλές χειρόγραφες ανακοινώσεις γράφτηκαν όχι μόνο υπό πίεση χρόνου αλλά και υπό την απειλή προστίμων σε μία περίοδο συνεχών αλλαγών. Το άγχος συμμόρφωσης κάποιων επιχειρήσεων προς αυτές τις αλλαγές φαίνεται μάλιστα καθαρά από την ίδια την πυκνότητα και επαναληπτικότητα των μηνυμάτων, όπως στις εικόνες 51-52 από κατάσταση ειδών σπιτιού και εποχιακών ειδών. Η εικόνα 51 μάλιστα πληροφορεί ότι μπορεί να μπει κανείς στο κατάστημα μόνο για χριστουγεννιάτικα είδη, ενώ η εικόνα 52 επισημαίνει ότι η είσοδος περιορίζεται σε κατόχους κάρτας προσέλευσης στον χώρο (βλ. νούμερο).

Εικόνα 50

Εικόνα 51

Εικόνα 52

Ανάλογη αγωνία για τους περιορισμούς της αγοράς φαίνεται και στην εικόνα 53, από κατάστημα ηλεκτρονικών ειδών σε κεντρική λεωφόρο της Σαλαμίνας που συνδέει το λιμάνι με το κέντρο της πόλης. Αξίζει να σημειώσουμε όχι μόνο την πυκνότητα των ανακοινώσεων στη βιτρίνα αλλά και το μέγεθός τους, το οποίο είναι ευκρινές ακόμη και από οδηγούς διερχόμενων οχημάτων. Αυτή η σήμανση θεωρώ ότι στοχεύει κυρίως στην κίνηση των οχημάτων παρά στην σχετικά περιορισμένη διέλευση πεζών στον συγκεκριμένο δρόμο και λειτουργεί ως υπενθύμιση ότι το κατάστημα λειτουργεί, έστω και υπό καθεστώς αυστηρών περιορισμών. Το μέγεθος της σήμανσης μάλιστα επιτρέπει τη φωτογράφιση από απόσταση.

Εικόνα 53

Η πυκνή σήμανση σε σχέση με τα μέτρα είναι πολύ συνηθισμένη ακόμη και σε καταστήματα που βρίσκονται σε σημεία με μεγάλη κίνηση πεζών και όπου μία και μόνο ανακοίνωση μεγέθους Α4 στη βιτρίνα θα ήταν ορατή. Ωστόσο, κάθε επιχείρηση έχει τις δικές της ανάγκες και ιδιαιτερότητες, ειδικά σε ότι αφορά χαρακτηριστικά της πελατείας τους. Στις εικόνες 54-55, από κατάστημα χρωμάτων και ειδών κιγκαλερίας στο κέντρο της Σαλαμίνας, δεν έχουμε απλώς πυκνή αλλά και πολύγλωσση σήμανση (η οποία σε κάποια φάση των μέτρων εμφανιζόταν και στο πάτωμα).

Εικόνα 54

Εικόνα 55

Το μέρος της ανακοίνωσης που είναι στα ελληνικά στην εικόνα 55 έχει έντονη κεφαλαιογράμμη γραφή σε δύο χρώματα, ενώ ακριβώς από κάτω ακολουθεί ανάλογη χειρόγραφη παράκληση στα αλβανικά και τα αραβικά. Εδώ είναι ανάγλυφη η χρησιμότητα της εθνογραφικής θεώρησης του ΓΤ κατά τον Blommaert (2013). Παρότι η αλβανική γλώσσα είναι γενικά απύουσα από το ελληνικό ΓΤ (Canakis 2014), οι άνθρωποι που είναι πιθανότερο να ψωνίσουν σε αυτό το κατάστημα στη Σαλαμίνα είναι, εκτός ντόπιων και «ξένων» Ελλήνων/ίδων, οι πολλοί εργάτες και τεχνίτες αλβανικής καταγωγής καθώς και μια (σαφώς μικρότερη) κοινότητα εργατών αιγυπτιακής καταγωγής.

Εδώ το πολύγλωσσο μήνυμα έχει πληροφοριακή παρά συμβολική λειτουργία, ενώ η ασυνήθιστη απουσία της αγγλικής είναι εξίσου λειτουργικά δικαιολογημένη: παρότι πρώτη ξένη γλώσσα σε συχνότητα και επιλογή εδώ δεν εξυπηρετεί κανέναν πρακτικό στόχο. Επιπλέον, το πολύ κεντρικό σημείο που βρίσκεται το κατάστημα ενδεχομένως σημαίνει περισσότερους ελέγχους συμμόρφωσης προς τα μέτρα, κάτι που ενέχει και την πελατεία, μέρος της οποίας ενδέχεται να έχει περιορισμένη γνώση της ελληνικής. Το χειρόγραφο κείμενο στα αλβανικά και τα αραβικά είναι πιθανόν να γράφτηκε μετά από αίτημα της διεύθυνσης σε συχνούς και παλιούς πελάτες που μιλούν αυτές τις δύο γλώσσες, ενώ η πρωτοβουλία μπορεί να εκληφθεί από μέρος αυτής της πελατείας ως δείγμα αναγνώρισης και σεβασμού. Τα παραπάνω συνηγορούν στην αναγκαιότητα περικειμενοποίησης των σημείων του ΓΤ με πληροφορίες για τον ευρύτερο χώρο αλλά και την περίπτωση, σε μια προσπάθεια ιστορικοποίησης των σημείων (Blommaert 2007·

Blommaert & Maly 2014) που υπερβαίνει το μέτρημα και την ιεράρχηση των γλωσσών, αφήνοντας να μιλήσουν πρωτίστως τα ποσοστά εμφάνισης τους στο ΓΤ χωρίς επιπλέον πληροφόρηση ή αιτιολόγηση.

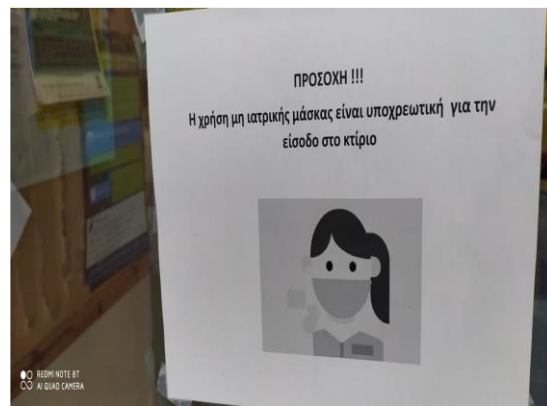
Πλήθος άλλων σημείων του ΓΤ κατά την περίοδο της πανδημίας περικειμενοποιεί (αλλά και περικειμενοποιείται από) παραδείγματα όπως τα παραπάνω που αφορούν κυρίως τις μαζικές μετακινήσεις και την εμπορική δραστηριότητα, δημιουργώντας μια πολύπλοκη σχέση «αμοιβαίας ενδεικτικότητας» (Canakis 2021). Σε αυτό το πολύπλοκο πλέγμα σχέσεων, η σήμανση στο ΓΤ αποτελεί χρονοτοπικό ενδείκτη της εποχής του κορονοϊού ενώ, ταυτόχρονα, τη συγκροτεί ως τέτοια. Αυτή άλλωστε είναι η σχέση αμοιβαιότητας που αναγνωρίζεται ευρύτερα μεταξύ λόγου και περίστασης στη σύγχρονη κοινωνιογλωσσολογική έρευνα (πρβλ. τις υψηλότερες τάξεις ενδεικτικότητας του Silverstein 2003).

4.3.4. Δημόσιος χώρος

Δεδομένων των ευρύτερων επιπτώσεων των μέτρων και των πολλών περιόδων καραντίνας, σημεία του ΓΤ που αφορούν την πανδημία βρίσκει κανείς σε σχολεία (εικόνα 56), πανεπιστήμια (εικόνα 57), αλλά και στους τοίχους (εικόνες 58-59), καθώς και σε οθόνες σε δημόσιους εσωτερικούς χώρους (εικόνα 64). Ασφαλώς αυτά τα σημεία του ΓΤ έχουν τις δικές τους ιδιαιτερότητες και δεν θα μπορούσαν να συζητηθούν αναλυτικά εδώ. Ωστόσο, θεωρώ απαραίτητη μία αναφορά σε μηνύματα στον δημόσιο χώρο που δεν αποσκοπούν στην επιβολή και την εφαρμογή των μέτρων, αλλά συνομιλούν με αυτά ασκώντας κριτική (εικόνες 58-60) *διακειμενικά* (βλ. Canakis 2021).

Εικόνα 56

Εικόνα 57

Στην εικόνα 58, τραβηγμένη στο κέντρο της Μυτιλήνης, το γκραφίτι συνομιλεί με εικόνες όπως οι 56 και 57 και ασκεί κριτική στα μέτρα, που εγγράφονται άμεσα ή έμμεσα στην ευρύτερη περιοχή μιλώντας για *υγιεινιστικό πραξικόπημα*. Ανάλογο είναι και το μήνυμα στην εικόνα 59, από το κέντρο του Πειραιά, όπου οι δημιουργοί με το σύνθημα *ΜΑΣΚΕΣ ΧΑΜΗΛΑ ΔΙΚΑ ΜΑΣ ΠΑΙΔΙΑ* δεν κάνουν απλώς μια δήλωση αλλά απευθύνουν πρόσκληση σε όσες/όσους συμμερίζονται την άποψη περί υγιεινιστικού πραξικοπήματος που (στα δικά μου δεδομένα) εμφανίζεται πολύ μακριά από τον Πειραιά, στη Μυτιλήνη. Αυτό έχει να κάνει τόσο με τη διάχυση της πληροφορίας την εποχή της παγκοσμιοποίησης (πρβλ.

Blommaert 2010) όσο και με ευρύτερες απόψεις που υπερβαίνουν τα όρια του φυσικού χώρου ειδικά μέσω της χρήσης μέσων κοινωνικής δικτύωσης και άλλων διαδικτυακών πόρων (βλ. και Γαβριηλίδου & Μητσιάκη σε αυτόν τον τόμο).

Εικόνα 58

Εικόνα 59

Εκείνες/οι που γράφουν το σύνθημα στην εικόνα 58 ή 59 δεν χρειάζεται να γνωρίζονται για να εκφέρουν παρόμοια άποψη, και οι αναγνώστριες/ες τους έχουν ήδη γνώση για τη διαμάχη που έχουν προκαλέσει στην ελληνική κοινωνία τα αντιφατικά μέτρα, οι περίοδοι καραντίνας και ο εμβολιασμός και μπορούν εύκολα να τοποθετήσουν αυτά τα μηνύματα στο κοινωνικοπολιτικό τους πλαίσιο (ασχέτως με το αν τα ασπάζονται ή όχι). Γιατί τα μηνύματα αυτά έχουν πλέον εξίσου μεγάλη αναγνωρισιμότητα και ενδεικτική ισχύ με τα μηνύματα που αφορούν τα ίδια τα μέτρα (προς τα οποία και απαντούν διακειμενικά). Όπως έχει αναγνωρισιμότητα και το μήνυμα στην εικόνα 60, ακόμη και αν το βλέπει κανείς για πρώτη φορά, εφόσον η διαμάχη για την μεταδοτικότητα του κορονοϊού μέσω της θείας κοινωνίας πήρε τεράστιες διαστάσεις που επισκίασαν ακόμη και την κατάρρευση του συστήματος υγείας αλλά και της οικονομίας (πρβλ. εικόνα 61).

Η διαβεβαίωση στην εικόνα 60, έξω από ναό, αποτελεί επίσης αντίδραση στα μέτρα και, ενώ δεν συμπλέει αναγκαστικά με τα μηνύματα στις εικόνες 58-59, έχει ανάλογη αφετηρία και διακειμενικό σθένος. Λειτουργεί δε ως ενδείκτης ενός ευρύτερου και επίκαιρου Λόγου, μιας διαμάχης που είναι μέρος της κοινωνικής νόησης τόσο των δημιουργών όσο και των αναγνωστριών/ων των μηνυμάτων του ΓΤ και αφορά τη στάση της εκκλησίας και τις αμήχανες ή και διφορούμενες αντιδράσεις της πολιτείας στα υγειονομικά μέτρα (βλ. Ματσούκα & Γεωργαλίδου σε αυτόν τον τόμο).

Η εξέταση αυτών των μηνυμάτων εδώ δείχνει γλαφυρά τι μπορεί να σημαίνει για τη διερεύνηση του ΓΤ η άποψη του van Dijk (2014) ότι η σχέση κοινωνίας και γλώσσας δεν είναι άμεση αλλά *γνωσιακά διαμεσολαβημένη*. Η ερμηνεία των σημείων του ΓΤ βασίζεται καίρια τόσο στο κοινό έδαφος (common ground, Clark 2015) όσο και σε ιδεολογικά φορτισμένα στερεότυπα σε ευρύτερη κυκλοφορία σε μια κοινωνία σε μια δεδομένη ιστορική στιγμή.

Εικόνα 60

Εικόνα 61

Τόσο η δημιουργία των σημείων του ΓΤ όσο και η πρόσληψή τους προϋποθέτει κοινό έδαφος και επικαλείται συστηματικά (αν και όχι πάντα άμεσα) την συλλογική κοινωνική νόηση: τη γνώση του συνόλου των πεποιθήσεων, διεπιδραστικών κανονικοτήτων αλλά και των Λόγων σε ευρεία κυκλοφορία σε μία κοινωνία σε μία συγκεκριμένη ιστορική στιγμή (βλ. Canakis 2021). Παρότι απολύτως σαφές, το σπάνιο δείγμα αλληλεγγύης στην εικόνα 61 προϋποθέτει εξοικείωση με τους Λόγους για τις επαχθείς συνέπειες της πανδημίας στις ευπαθείς και κοινωνικά ευάλωτες ομάδες, είναι δε άρρηκτα συνδεδεμένο με τον χρονοτόπο δημιουργίας του.

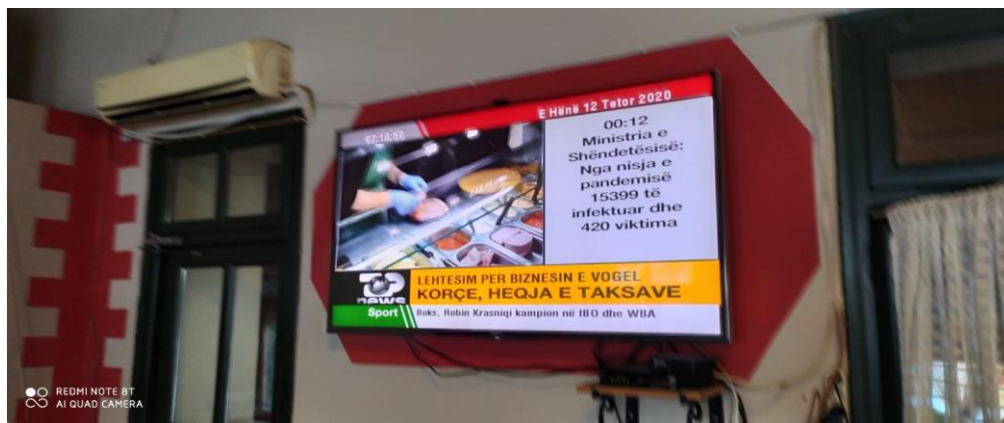

Εικόνα 62

Εικόνα 63

Με ανάλογο τρόπο, τα σημεία στις εικόνες 62-63, τοποθετημένα στην τζαμαρία καφέ-μπιστρό την άνοιξη του 2021, μπορεί μιν να αποτελούν «τετριμμένα σημεία» του ΓΤ (banal signs, βλ. Milani 2014) στον χώρο της εστίασης την εποχή της καραντίνας, αλλά οι στοιβαγμένες καρέκλες (σε ώρα που, υπό κανονικές συνθήκες, θα λειτουργούσε) και οι ανακοινώσεις για υπηρεσία delivery σε μια επιχείρηση που δεν την παρέιχε έως πρόσφατα, αποτελούν πολύτιμα στοιχεία περικειμενοποίησης που ενδεικνύουν γλαφυρά τον συγκεκριμένο χρονοτόπο, τόσο γλαφυρά όσο και η απουσία της μυρωδιάς του καφέ (πρβλ. Pennycook & Otsuji 2015). Αυτό το καφέ είναι το στέκι μου. Γνωρίζω τους ανθρώπους και τον τρόπο λειτουργίας της επιχείρησης και η επίσκεψη στον χώρο αποτελεί εδώ και πολλά χρόνια μέρος της καθημερινότητάς μου. Συνεπώς, οι εικόνες 62-63 είναι ουσιαστικοί ενδείκτες και της δικής μου εμπειρίας κατά τις περιόδους της καραντίνας ενώ ταυτόχρονα παρέχουν ένα αφήγημα για τον χώρο (βλ. spatial narration, Pennycook 2010). Εξ ου και δεν είναι ακριβές ότι είμαι μόνον παρατηρητής (πολλώ δε μάλλον απλός αναγνώστης ανακοινώσεων) στους χώρους που ερευνώ (πρβλ. Szabó & Troyer 2017). Τόσο ως περαστικοί/ές όσο και ως ερευνήτριες/ές του ΓΤ αλληλεπιδρούμε με τα σημεία του ΓΤ τα οποία νοηματοδοτούν την εμπειρία μας για τον τόπο αλλά και τον χρόνο. Ακριβέστερα: η εμπειρία μας με το ΓΤ είναι *χρονοτοπικά καθορισμένη*.

Εικόνα 64

Αυτό φαίνεται και στην εικόνα 64, ως παράδειγμα σημείου του ΓΤ από εσωτερικό χώρο, σε καφέ αλβανικής ιδιοκτησίας σε γειτονιά της Χώρας Άνδρου τον Οκτώβριο του 2020.

Στο κατάστημα, που έχει κυρίως αντρική πελατεία αλβανικής καταγωγής, υπάρχει μια μεγάλου μεγέθους οθόνη τηλεόρασης συντονισμένη σε αλβανικό κανάλι το οποίο μεταδίδει ειδήσεις. Όπως και σε κάθε άλλη ενημερωτική εκπομπή την εποχή της πανδημίας, ο προφορικός σχολιασμός συνοδεύεται από γραπτό κείμενο στον δέκτη, το οποίο μας πληροφορεί ότι κατά το «Υπουργείο Υγείας: από την αρχή της πανδημίας [υπάρχουν] 15.399 κρούσματα και 420 θύματα [του κορονοϊού]». Το παράδειγμα έχει ενδιαφέρον όχι λόγω της ξένης γλώσσας, αλλά μάλλον επειδή ανακαλεί την κοινή μας εμπειρία με την τηλεοπτική ενημέρωση (προφορικά και γραπτά) κατά την περίοδο της πανδημίας. Άλλωστε η ιδιοκτήτρια και οι πελάτες του καφέ μιλούν ελληνικά (και βλέπουν επίσης ελληνική τηλεόραση). Αυτό που έχει σημασία μάλλον είναι το πώς στον συγκεκριμένο χρονοτόπο ο χρόνος, ως «περίοδος της πανδημίας», τείνει να ομογενοποιεί τα μηνύματα και τα ευρύτερα αφηγήματα του ΓΤ.

5. Συμπεράσματα και προεκτάσεις

Η πανδημία, εκτός από απτή υγειονομική και κοινωνικοοικονομική απειλή, ήταν μία πρώτης τάξεως ευκαιρία για αυταρχικές και κατασταλτικές ρυθμίσεις, για άνωθεν επιβεβλημένη ευθυγράμμιση σε μια εποχή αυξημένης δυσαρέσκειας (εντός κι εκτός Ελλάδας). Οι εικόνες και ο λόγος που συνοδεύει την αποτρεπτική σήμανση της «εποχής του κορωνοϊού» έγιναν όχι απλώς «απαραίτητα» αλλά επιβεβλημένα συστατικά του ΓΤ διεθνώς. Πρόκειται, σε μεγάλο βαθμό, για παγκοσμιοποιημένη σήμανση (βλ. Mitits Panagiotatou σε αυτόν τον τόμο). Υπό μία έννοια, αυτή ίσως είναι η πρώτη στιγμή που το ΓΤ ευθυγραμμίζεται άνωθεν *ασχέτως τόπου* και ουσιαστικά μόνο βάσει *χρόνου* (εννοούμενου ως «εποχή» και «εποχή του κορονοϊού/της πανδημίας» κλπ.). Αυτό έχει ως συνέπεια την μερική αναγωγή του χρονοτόπου σε χρόνο/εποχή μέσω (επιλεκτικής) εξάλειψης των ιδιαιτεροτήτων του τόπου. Η γλώσσα στα σχετικά σημεία του ΓΤ παραμένει διαφορετική (όταν δεν είναι απύσχα, πρβλ. τις πάσης φύσεως εικόνες, σχήματα, σύμβολα, εικονοποιημένες οδηγίες) αλλά οι ομοιότητες μάλλον είναι περισσότερες από τις διαφορές που απαιτούν συστηματικότερη εξέταση (ειδικά ως προς την υλικότητα των σημείων).

Ο παγκοσμιοποιημένος κόσμος ούτως ή άλλως σήμανε περιστολή της διαφορετικότητας (όπως, εν μέρει τουλάχιστον, και της γλωσσικής ποικιλότητας) και ευθυγράμμιση με «προνομιακές» και όχι απλά προνομιούχες κοινωνίες (polities). Εάν τα εμπορικά ονόματα (brand names) ήταν και είναι το βασικότερο συστατικό της παγκοσμιοποίησης του ΓΤ, τότε το Covid-19 είναι από την πρώτη στιγμή ένα βιοϊατρικό brand name το οποίο εργαλειοποιήθηκε για να γεφυρώσει διάφορα πεδία άσκησης εξουσίας (και τους κατασταλτικούς τους μηχανισμούς), ενώ παράλληλα είχε και ενημερωτικό χαρακτήρα φιλτραρισμένο από διάφορες ιδεολογικές αφετηρίες. Οι συνέπειες της επιβεβλημένης σήμανσης στο ΓΤ ήταν σε μεγάλο βαθμό ομογενοποιητικές, χωρίς ωστόσο να εξαλείφονται οι διαφορές που επισημάνθηκαν στην ανάλυση των δεδομένων. Η σήμανση την εποχή τη πανδημίας λειτούργησε ως βιοϊατρικό brand name και έχει ανάλογη ομογενοποιητική έμπνευση. Όπως τα brand names τυποποιούν την αγοραστική εμπειρία, συντηρώντας παράλληλα την απαραίτητη κοινωνικοοικονομική διαστρωμάτωση (βάσει είδους προϊόντων που εμπορεύονται, τιμής και συνεπώς ομάδας στόχου), έτσι και η σήμανση για τα μέτρα κατά της εξάπλωσης

του κορονοϊού τείνει να ουδετεροποιεί τον χώρο, ενώ διατηρεί τους ενδείκτες κοινωνικοοικονομικής διαστρωμάτωσης μέσω της υλικότητας των σημείων του ΓΤ.

Τι σημαίνει αυτό για το ΓΤ μακροπρόθεσμα; Σημαντικότερα: τι σημαίνει αυτό για τους σημειωτικούς πόρους, γενικότερα; Μήπως θα πρέπει να αναθεωρήσουμε (και) την έννοια του «χρονοτόπου» σε «ιδιάζουσες περιστάσεις»; Θεωρώ ότι η ποικιλότητα (και οι λεπτές αποχρώσεις) των σημειωτικών πόρων στα δεδομένα που εξετάσαμε καθώς και η περικειμενοποίησή τους μέσω της τοποθέτησης στον χώρο συνεχίζουν να αποτελούν ενδείκτες της τοπικής διάστασης του χρονοτόπου, ακόμη και όταν τα γλωσσικά μηνύματα είναι, εν πολλοίς, ανάλογα. Ο χρόνος μπορεί να προτάσσεται και να κυριαρχεί, επιβάλλοντας σε μεγάλο βαθμό τη θεματολογία των μηνυμάτων και καθιστώντας την συχνά προβλέψιμη. Ωστόσο, παρότι η πανδημία, ως κατάσταση εξαίρεσης, προσφέρεται για μια επανεξέταση της έννοιας του χρονοτόπου, δεν επιτυγχάνει, τελικά, την αναγωγή του σε απλό χρόνο (ως πιο αφηρημένο από τα δύο συνδεδετικά), διότι η δυναμικότητα και η υλικότητα των σημείων του ΓΤ δεν επιτρέπει αυτή την αναγωγή. Έστω και όταν περνά σε δεύτερη μοίρα, ο τόπος συνεχίζει να δηλώνεται μέσα από τα σημεία του ΓΤ και ταυτόχρονα να τα περικειμενοποιεί με απρόβλεπτους τρόπους που καθιστούν την ίδια την αλληλεπίδρασή μας με το ΓΤ όχι μόνο ιστορικοποιημένη αλλά και μοναδική.

Ευχαριστίες

Ευχαριστώ θερμά τη Βίλλυ Τσάκωνα για τις εύστοχες παρατηρήσεις της στην πρώτη μορφή αυτού του κειμένου. Οι όποιες αστοχίες βαρύνουν αποκλειστικά εμένα.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Αρχάκης, Α. 2020. «Η νόσος του κορωνοϊού και οι μεταναστευτικές 'ροές' ως εθνικές απειλές.» Στο Π. Καπόλα, Γ. Κουζέλης & Ο. Κωνσταντάς (επιμ.), *Αποτυπώσεις σε στιγμές κινδύνου*, 405-412. Αθήνα: ΕΜΕΑ & Νήσος. Διαθέσιμο εδώ: <https://www.avgi.gr/tehnas/351577-apytopyseis-se-stigmes-kindynoy-oi-synthikes-tis-apomonosis-apaitoyn-antistasi>
- Γαβριηλίδου, Ζ. 2020. «Οι εννοιολογικές μεταφορές την εποχή του covid». Προφορική παρουσίαση στα Σεμινάρια του ΕΕΠΓ/LESOL, 3 Νοεμβρίου 2020. Διαθέσιμο εδώ: https://www.sah.aegean.gr/event/eep_2020/
- Γαβριηλίδου, Ζ & Μητσιάκη, Μ. σε αυτόν τον τόμο. «Εννοιολογική και κριτική ανάλυση των μεταφορών για τον κορονοϊό στον δημόσιο διαδικτυακό λόγο».
- Γεωργαλίδου, Μ. 2022. «Γλώσσα και κοινωνική αλληλεπίδραση». Στο Δ. Γούτσος & Σ. Μπέλλα (επιμ.), *Κοινωνιογλωσσολογία*. Αθήνα: Gutenberg, 329-361.
- Κανάκης, Κ. 2007. *Εισαγωγή στην πραγματολογία: Γνωστικές και κοινωνικές όψεις της γλωσσικής χρήσης*. Αθήνα: Εικοστός Πρώτος.
- Κατσογιάννου, Μ. 2021. «Τα γλωσσικά τεκμήρια της πανδημίας: Το λεξικό Covid-19». Στο Ν. Τσιτσανούδη-Μαλλίδη & Δ. Βαρδαβάς (επιμ.), *Γλώσσα, ηθική και ιδεολογία στα ΜΜΕ*. Αθήνα: Πεδίο, 119-133.
- Κατσογιάννου, Μ. & Στεφανίδου, Ζ. 2020. *Covid-19, το Λεξικό*. Αθήνα: Cavvadia Crew Publications.

- Lees, C. σε αυτόν τον τόμο. «Η πανδημία στο μεταφραστικό τοπίο της Θεσσαλονίκης: Η περίπτωση των πινακίδων Covid-19 στους δημόσιους χώρους της πόλης».
- Ματσούκα, Μ. & Γεωργαλίδου, Μ. σε αυτόν τον τόμο. «Θεσμικοί λόγοι κατά την κρίση της πανδημίας: Μια κριτική προσέγγιση».
- Παναγιωτίδης, Φ. 2020. «Τροφοδιανομείς και ντελιβεράδες.» Βλ. <http://skrapunk.com/2020/11/08/trofodianomeis-kai-nteliverades-milisame-me-ton-foivo-panagiotidi-gia-ti-glossa-ton-tsomski-kai-to-google-translate/>
- Φλιάτουρας, Α. 2020. «Κινδυνεύει η ελληνική γλώσσα από τους όρους lockdown και delivery;» Βλ. <https://www.paratiritis-news.gr/article/231755/Kinduneuei-i-elliniki-glossa-apo-tous-orous-lockdown-kai-delivery>
- Φλιάτουρας, Α. σε αυτόν τον τόμο. «Από το *σουμπλιμέ* της ισπανικής γρίπη στο *λοκντάουν* του κορονοϊού: Μια διαχρονική και συγχρονική μελέτη της επίδρασης των πανδημιών στο λεξιλόγιο της ελληνικής».
- Χριστουλάκη, Δ.-Ν. 2017. «Συνθήματα με έμφυλο και σεξουαλικό περιεχόμενο στο γλωσσικό τοπίο της Μυτιλήνης». Μεταπτυχιακή εργασία ειδίκευσης, Πανεπιστήμιο Αιγαίου.

Ξενόγλωσση

- Backhaus, P. 2007. *Linguistic Landscapes: A Comparative Study of Urban Multilingualism in Tokyo*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Bakhtin, M. M. 1981. *Dialogic Imagination: Four Essays*. Επιμ. Μ. Holquist. Austin: University of Texas Press.
- Ben-Rafael, E. 2009. "A sociological Approach to the Study of Linguistic Landscapes." In *Linguistic Landscape: Expanding the Scenery*, edited by Elana Shohamy and Durk Gorter, 40-54. New York: Routledge.
- Ben-Rafael, E. & Ben-Rafael, M. 2016. "Berlin's linguistic landscapes: Two faces of globalization." Στο R. Blackwood, E. Lanza & H. Woldemariam (επιμ.), *Negotiating and Contesting Identities in Linguistic Landscapes*. London: Bloomsbury, 197-213.
- Ben-Rafael, E., Shohamy, E., Hasan Amara, M., & Trumper-Hecht, N. 2006. "Linguistic landscape as symbolic construction of the public space: The case of Israel." *International Journal of Multilingualism*, 3(1): 7-30.
- Blackwood, R. & Tufi, S. 2009. "Trademarks in the linguistic landscape: Methodological and theoretical challenges in qualifying brand names in the public space." *International Journal of Multilingualism* 7(3): 197-210.
- Blackwood, R., Lanza, E. & Woldemariam, H. 2016. "Preface." Στο R. Blackwood, E. Lanza & H. Woldemariam (επιμ.), *Negotiating and Contesting Identities in Linguistic Landscapes*. London: Bloomsbury, xvi-xxiv.
- Blommaert, J. 2007. On scope and depth in linguistic ethnography. *Journal of Sociolinguistics*, 11(5): 682-688.
- Blommaert, J. 2010. *The Sociolinguistics of Globalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Blommaert, J. 2013. *Ethnography, Superdiversity, and Linguistic Landscapes: Chronicles of Complexity*. Bristol: Multilingual Matters.

- Blommaert, J. 2015. "Chronotopes, Scales, and Complexity in the Study of Language in Society." *Annual Review of Anthropology* 44: 105-116.
- Blommaert, J. 2017. "Mobility, Contexts, and the Chronotope." *Language in Society* 46: 95-99.
- Blommaert, J. & De Fina, A. 2016. "Chronotopic Identities: On the Time-Space Organization of Who We Are." *Tilburg Papers in Culture Studies* 153. Accessed March 13, 2020. Διαθέσιμο στο: <https://research.tilburguniversity.edu/en/publications/chronotopic-identities-on-the-timespace-organization-of-who-we-ar>
- Blommaert, J. & Maly, I. 2014. "Ethnographic Linguistic Landscape Analysis and Social Change: A Case Study." *Tilburg Papers in Culture Studies* 100. Accessed March 13, 2020. Διαθέσιμο στο: <https://research.tilburguniversity.edu/en/publications/ethnographic-linguistic-landscape-analysis-and-social-change-a-ca>
- Blommaert, J. & Rampton, B. 2011. "Language and superdiversity: A position paper." *Working Papers in Urban Language and Linguistics* 70.
- Bolton, K., Botha, W., & Lee, S. L. 2020. "Linguistic landscapes and language contact." Στο R. Hickedy (επιμ.), *The handbook of language contact*. 2nd edition. London: Wiley, 281-300.
- Bonotti, M. & Zech, S. T. 2021. *Recovering Civility during COVID-19*. Singapore: Palgrave Macmillan.
- Canakis, C. 2003. "Πλήρωμα καμπίνας, θέσεις γι' απογείωση: On the language of airline announcements." Στο G. Katsimali, (επιμ.), *Proceedings of the 6th International Conference on Greek Linguistics*. Ρέθυμνο: Εργαστήριο Γλωσσολογίας Πανεπιστημίου Κρήτης.
- Canakis, C. 2012. "The Writing on the Wall: Aspects of the Linguistic Landscape in the Gazi/Kerameikos Area in Athens." Paper presented at the 19th International Sociolinguistics Symposium, Freie Universität, Berlin, August 20-24.
- Canakis, C. 2014. "Greek and English in public space: Aspects of the linguistic landscape in Athens". Προφορική εισήγηση στο συμπόσιο για την επαφή ελληνικής και αγγλικής με αφορμή την ελληνική προεδρία της ΕΕ, Europe House, London, 5 March 2014.
- Canakis, C. 2016. "Snapshots of the Balkans through Ethnographic Investigation of the Linguistic Landscape." *Punctum* 2(2): 24-65.
- Canakis, C. 2017. "The Linguistic Landscape of Stadiou Street in Athens: An Ethnographic Approach of the Linguistic Appropriation of Contested Space." *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* 37. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, 165-180.
- Canakis, C. 2018. "Contesting Identity in the Linguistic Landscape of Belgrade: An Ethnographic Approach." *BELLS -Belgrade English Language and Linguistics Studies* 10: 229-258.
- Canakis, C. 2021. "Indexing chronotopes: An ethnographic approach of the changing linguistic landscape of Mytilene." Στο Θ. Μαρκόπουλος κ.ά. (επιμ.), *Proceedings of the 14th International Conference on Greek Linguistics*. Patras: University of Patras, 221-236.
- Canakis, C. Υπό έκδοση. "Intertextual aggression in inscribing solidarity towards refugees in the LL of Mytilene." In C. Canakis (επιμ.), *Contemporary Perspectives on Aggression*

- and Conflict in the Linguistic Landscape of the Mediterranean. Journal of the Language of Aggression and Conflict* (ειδικό τεύχος).
- Canakis, C., & Kersten-Pejanić R. 2016. "Spray-Canned Discourses: Reimagining Gender, Sexuality, and Citizenship through Linguistic Landscapes in the Balkans." Στο S. Goll, M. Mlinarić & J. Gold (επιμ.), *Minorities under Attack: Othering and Right-Wing Extremism in Southeast European Societies*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 129-159.
- Carr, J. R. C. 2017. Review of Blackwood, Robert, Elizabeth Lanza, and Hirut Woldemariam, eds. *Negotiating and Contesting Identities in Linguistic Landscapes*. London: Bloomsbury Academic, 2016. 288 pp. *Mester* 45(1): 248-252. Διαθέσιμο στο <https://escholarship.org/uc/item/08m9v845>
- Clark, E. V. 2015. "Common ground." Στο B. MacWhinney & W. O' Grady (επιμ.), *The Handbook of Language Emergence*. Hoboken: Wiley, 328-353.
- Eckert, P. 2008. "Variation and the indexical field." *Journal of Sociolinguistics* 12(4): 453-476.
- Eckert, P. 2012. "Three waves of variation study: The emergence of meaning in the study of sociolinguistic variation." *Annual Review of Anthropology* 41: 87-100.
- Eckert, P. 2018. *Meaning and linguistic variation: The Third Wave in Sociolinguistics*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Goffman, E. 1981. *Forms of Talk*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Gorter, D. (επιμ.). 2006. *Linguistic Landscape: A New Approach to Multilingualism*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Goutsos, D. & Polymeneas, G. 2016. "Identity as space: Localism in the Greek protests of Syntagma square." Στο L. Martín Rojo (επιμ.), *Occupy: The Spatial Dynamics of Discourse in Global Protest Movements*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins, 99-125.
- Jaworski, A. & Thurlow, C. 2010. "Introducing Semiotic Landscapes." Στο A. Jaworski & C. Thurlow (επιμ.), *Semiotic Landscapes: Language, Image, Space*. London & New York: Continuum, 1-40.
- Jaworski, A. & Wei, L. 2021. "Introducing writing (in) the city." *Social Semiotics* 31(1): 1-13.
- Jones, R. H. (επιμ.). 2021. *Viral Discourse*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kalocsányiová, E., Essex, R., & Poulter, D. 2021. "Risk and health communication during covid-19: A linguistic landscape analysis." *Health Communication*, 1-10. DOI: 10.1080/10410236.2021.1991639
- Kasanga, L. A. 2014. "The linguistic landscape: Mobile signs, code choice, symbolic meaning and territoriality in the discourse of protest." *International Journal of the Sociology of Language* 230: 19-44.
- Kitis, E. D. & Milani, T. M. 2015. "The performativity of the body: Turbulent spaces in Greece." *Linguistic Landscape* 1(3): 268-290.
- Landry, R. & Bourhis, R. Y. 1997. "Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality: An empirical study." *Journal of Language and Social Psychology* 16(1): 23-49.
- Marmaridou, A. S. A. 1987. "Semantic and pragmatic parameters of meaning: On the interface between contrastive text analysis and the production of translated texts". *Journal of Pragmatics* 11: 721-36.

- Marshall, S. 2021. "Navigating COVID-19 linguistic landscapes in Vancouver's North Shore: Official signs, grassroots literacy artefacts, monolingualism, and discursive convergence." *International Journal of Multilingualism*, 1-25.
<https://doi.org/10.1080/14790718.2020.1849225>
- Martín Rojo, L. 2014. "Taking over the square: The role of linguistic practices in contesting urban spaces." *Journal of Language and Politics* 13(4): 623-652.
- Martín Rojo, L. (επιμ.). 2016. *Occupy: The Spatial Dynamics of Discourse in Global Protest Movements*. Amsterdam: John Benjamins.
- Milani, T. M. 2014. "Sexed signs-queering the scenery." *International Journal of the Sociology of Language* 228: 201-225.
- Mitits, L. σε αυτόν τον τόμο. "The Covid-19 pandemic within a global linguistic landscape: A comparative case study".
- Mundt, N. & Polzenhagen, F. 2022. "Corona in the linguistic landscape." Στο A. Mussolf, R. Breeze, K. Kondo & S. Vilar-Lluch (επιμ.), *Pandemic and Crisis Discourse: Communicating COVID-19 and Public Health Strategy*. London: Bloomsbury, 135-166.
- Ogiermann, E. & Bella, S. 2021. "On the dual role of expressive speech acts: Relational work on signs announcing closures during the Covid-19 pandemic." *Journal of Pragmatics* 184: 1-17.
- Panagiotatou, E. σε αυτόν τον τόμο. "Covid-19 and the linguistic landscape of Berlin".
- Peck, A., Stroud, C. & Williams, Q. (επιμ.). 2019. *Making Sense of People and Place in Linguistic Landscapes*. London: Bloomsbury.
- Pennycook, A. 2010. "Spatial narrations: Graffscapes and city souls." Στο A. Jaworski & C. Thurlow (επιμ.), *Semiotic Landscapes: Language, Image, Space*. London & New York: Continuum, 137-150.
- Pennycook, A. 2019. "Linguistic landscapes and semiotic assemblages." Στο M. Pütz & N. Mundt (επιμ.), *Expanding the Linguistic Landscape: Linguistic Diversity, Multimodality and the Use of Space as a Semiotic Resource*. Bristol: Multilingual Matters, 75-88.
- Pennycook, A. & Otsuji, E. 2015. "Making scents of the landscape." *Linguistic Landscape* 1(3): 191-212.
- Pütz, M. & Mundt, N. 2019. "Multilingualism, multimodality, and methodology: Linguistic landscape research in the context of assemblages, ideologies and (in)visibility: An introduction." Στο M. Pütz & N. Mundt (επιμ.), *Expanding the Linguistic Landscape: Linguistic Diversity, Multimodality and the Use of Space as a Semiotic Resource*. Bristol: Multilingual Matters, 1-22.
- Rittgerodt, R. (επιμ.). 2020. *13 Perspectives on the Pandemic: Thinking in a State of Exception (A De Gruyter Humanities Pamphlet)*. Berlin: De Gruyter.
- Rubdy, R. & Ben Said, S. (επιμ.) 2015. *Conflict, Exclusion and Dissent in the Linguistic Landscape*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Scollon, R. & Scollon, S. W. 2003. *Discourse in Place: Language in the Material World*. London: Routledge.
- Shohamy, E. 2019. "Linguistic Landscape after a Decade: An Overview of Themes, Debates and Future Directions." Στο M. Pütz & N. Mundt (επιμ.), *Expanding the Linguistic Landscape: Linguistic Diversity, Multimodality and the Use of Space as a Semiotic Resource*. Bristol: Multilingual Matters, 25-37.

- Soukup, B. 2018. Contextualizing the third wave in variationist sociolinguistics: On Penelope Eckert's (2018) *Meaning and Linguistic Variation*. *Views: Vienna English Working Papers* 27: 51-66.
- Spolsky, B. 2020. "Linguistic landscape: The semiotics of public signage." *Linguistic Landscape* 6(1): 2-15.
- Silverstein, M. 2003. "Indexical order and the dialectics of sociolinguistic life." *Language and Communication* 23: 193-229.
- Stroud, C. 2016. "Turbulent linguistic landscapes and the semiotics of citizenship." Στο R. Blackwood, E. Lanza & H. Woldemariam (επιμ.), *Negotiating and Contesting Identities in Linguistic Landscapes*. London: Bloomsbury, 3-18.
- Stroud, C. & Jegels, D. 2014. "Semiotic landscapes and mobile narrations of place: Performing the local." *International Journal of the Sociology of Language* 238: 179-99.
- Stroud, C. & Mpendukana, S. 2009. "Towards a material ethnography of linguistic landscape: Multilingualism, mobility and space in a South African township." *Journal of Sociolinguistics* 13(3): 363-386.
- Szabó, T. P. & Troyer, R. A. 2017. "Inclusive ethnographies: Beyond the binaries of observer and observed in linguistic landscape studies." *Linguistic Landscape* 3(3): 306-326.
- van Dijk, T. A. 1998. *Ideology: A Multidisciplinary Approach*. London: Sage.
- van Dijk, T. A. 2008. *Discourse and Context: A Socio-Cognitive Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- van Dijk, T. A. 2014. "Discourse-cognition-society: Current state and prospects of the socio-cognitive approach to discourse." Στο C. Hart & P. Cap (επιμ.), *Contemporary Studies in Critical Discourse Analysis*. London: Bloomsbury, 121-146.
- Zhu, H. 2021. "Sense and sensibility: Urban public signs during a pandemic. Στο R. H. Jones (επιμ.), *Viral Discourse*. Cambridge: Cambridge University Press, 37-48.